

Вісник

Верховного Суду України

Матеріали Міжнародної конференції
«Право на свободу та особисту
недоторканність в Україні:
перехід до верховенства права»

Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих
за результатами розгляду заяв
про перегляд судових рішень,
за I півріччя 2016 р.

Висновки Верховного Суду України,
викладені в постановках, прийнятих
за результатами розгляду справ
із підстав, передбачених пунктами
1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України,
за II півріччя 2016 р.

Узагальнення судової практики
застосування судами України
законодавства про відповідальність
за адміністративні правопорушення,
що посягають на здійснення
народного волевиявлення та
встановлений порядок його
забезпечення (статті 212⁷—212²¹
Кодексу України про адміністративні
правопорушення), та злочини проти
виборчих прав і свобод
(статті 157—160 Кримінального
кодексу України)

4(200)'2017

200
НОМЕР

ВИХОДИТЬ ДВАНАДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Андрушко П.П. — кандидат юридичних наук, професор;

Беляневич О.А. — доктор юридичних наук, професор;

Бень А.Б. — начальник відділу забезпечення видавничої діяльності управління забезпечення взаємодії із засобами масової інформації та видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України, відповідальний секретар редакційної колегії;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Гриців М.І. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Гуменюк В.І. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Ємець А.А. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кубко Є.Б. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р.А. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ;

Погорецький М.А. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Прокопенко О.Б. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України.

3 *Матеріали Міжнародної конференції «Право на свободу та особисту недоторканність в Україні: перехід до верховенства права»*

*Materials of the International Conference on
“The right to liberty and security of person in Ukraine:
a transition to the rule of law”*

3 **Право на свободу та особисту недоторканність: обов'язок суду забезпечити дотримання та допустимі обмеження права через призму практики Європейського суду з прав людини**

Доповідь Голови Верховного Суду України

The right to liberty and security of person: obligation of the court to enforce the honoring of this right, and admissible restrictions in the light of the case-law of the European Court of Human Rights

Speech of the President of the Supreme Court of Ukraine

10 *Висновки Верховного Суду України Conclusions of the Supreme Court of Ukraine*

10 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за I півріччя 2016 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions in the first half of 2016

19 **Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2016 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in resolutions adopted as a result of examining the cases on the grounds described in subparagraphs 1, 2, 4 of para. 1 of Article 355 of the CivPC of Ukraine in the second half of 2016

36 *Аналіз судової практики Analysis of Judicial Practice*

36 **Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212⁷—212²¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (статті 157—160 Кримінального кодексу України)**

Generalization of jurisprudence on application by the courts of Ukraine of the laws on liability for administrative offenses, encroaching on expression of the people's will and prescribed procedure of its guaranteeing (Article 212⁷—212²¹ of the Code of Ukraine on Administrative Offenses) and offenses against electoral rights and freedoms (Articles 157—160 of the Criminal Code Ukraine)

200

НОМЕР

ВІСНИК УКРАЇНИ

У НОМЕРІ:

- Становлення незалежного суду – нагальна потреба сьогодні
- Судовий захист прав споживачів
- Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України
- Судові рішення
- Конституція України

1996

Обкладинка першого номера «Вісника», 1996 р.

Дорогі читачі!

Ви тримаєте в руках ювілейний 200-й номер «Вісника Верховного Суду України» — офіційного друкованого органу Верховного Суду України.

Перше число журналу вийшло друком у вересні 1996 р. і було презентовано на III (позачерговому) з'їзді суддів України.

З огляду на наш сьогоднішній твердий курс на євроінтеграцію символьним є той факт, що «Вісник Верховного Суду України» було засновано 22 липня 1994 р. у спілці з Всеукраїнським благодійним фондом «Українська правнича фундація», а представник цього фонду п. Галина Фріланд тоді увійшла до редакційної ради журналу. Біля витоків видання стояв заступник Голови Верховного Суду України П.І. Шевчук, який очолював перший склад редакційної ради і доклав багато організаційних, творчих зусиль для становлення офіційного друкованого видання. Справедливим буде нагадати і про визначальну роль у становленні та розвитку офіційного науково-практичного друкованого видання моїх попередників на посаді голови Суду В.Ф. Бойка, В.Т. Маляренка, В.В. Онопенка та П.П. Пилипчука.

Спочатку «Вісник» виходив як щоквартальник, з 1999 р. — шість разів на рік, а з 2004 р. став щомісячником. З 2000-го його включено до переліку наукових фахових видань.

Упродовж цих більш як двох десятиліть не лише змінювалися періодичність виходу видання та кількість його накладів, а й удосконалювалися концептуальні засади офіційного друкованого органу, кількісно різним був склад редакційної колегії (ради). Проте журнал завжди залишався виразником позиції Суду, єдності його судової практики, надійним порадицею і помічником суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих та інших представників юридичної спільноти. Не перебільшу, коли скажу, що журнал поряд із кодексами, збірниками нормативних актів був і є для них як настільна книга в питаннях єдності судової практики, визначення векторів судово-правової реформи. Йдеться насамперед про актуальність головних рубрик «Судова практика», «Проблеми судово-правової реформи», «На допомогу судді», що стали «довгожителлями» на сторінках журналу, останнім часом особливий попит у читача має рубрика «Висновки Верховного Суду України».

Головною запорукою авторитету видання вважаю те, що за різних обставин, попри несподівані повороти судово-правової реформи стратегію розвитку журналу загалом і кожного його номера зокрема визначала й визначає колективна думка редакційної колегії, до складу якої, крім представників судового корпусу країни, завжди входили судді-практики та провідні науковці-юристи, зокрема В.Я. Тацій, З.В. Ромовська, М.Є. Шумило. Тривалий час серед колективного керівництва політикою журналу залишаються знані українські юристи Н.С. Кузнєцова, А.О. Селіванов, Н.О. Кіреєва, В.І. Шакур, який на громадських засадах виконує ці функції з часу виходу першого номера журналу. Кілька років тому до цієї славної когорти приєдналася група провідних юристів-науковців —

2000 р.

Під час засідання редакційної колегії (ради) «Вісника»

2012 р.

доктори юридичних наук О.А. Беляневич, Є.Б. Кубко, Р.А. Майданик, кандидат юридичних наук П.П. Андрушко.

Піклуючись про змістове наповнення журналу, інтереси судових палат у редколегії офіційного видання представляли наші судді В.П. Барбара, О.Ф. Волков, Ю.М. Кармазін, В.Р. Мойсик, Є.І. Овчинников, П.П. Пилипчук, І.Л. Самсін, М.П. Селіванов, Ю.Л. Сенін, А.Г. Ярема та інші, упродовж багатьох років до складу редколегії входить голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук В.В. Городовенко.

Важко перелічити імена найактивніших авторів усіх двохсот чисел журналу. Скажу лише, що серед них, крім суддів Верховного Суду України, є значна частина науковців-юристів з-поза судової системи, чий публікації — свідчення пильності вітчизняної наукової спільноти до набутків і проблем судочинства. За останнє десятиліття найбільше наукових статей у «Віснику» опублікували незмінний член редакційної колегії доктор юридичних наук, академік НАПрНУ А.О. Селіванов, доктор юридичних наук, професор із Харкова Л.М. Москвич і професор Київського державного університету імені Тараса Шевченка та нинішній член редакційної колегії П.П. Андрушко. По кілька публікацій мають також В.В. Городовенко, В.Р. Мойсик, О.П. Печений, Г.О. Світлична та ін. Серед найактивніших авторів — і працівники апарату Суду, зокрема науковці О.В. Константи́й, А.В. Лужанський, С.А. Солоткий.

Свого часу «Віснику», як і решті друкованих періодичних видань, довелося скласти іспит конкуренції з інтернет-виданнями. У цьому процесі нам вдалося знайти золоту середину, завдяки чому офіційний друкований орган Суду і його офіційний веб-сайт співпрацюють водночас і на конкурентних, і на союзницьких засадах. Крім власне анонсування кожного свіжого номера журналу, на веб-сайті розміщуємо деякі матеріали, опубліковані у «Віснику», а останнім часом знайшли можливість виставляти попередні номери «Вісника» у форматі PDF. Найпріоритетнішим друкованим виданням Суду «Вісник» залишився і під час першого етапу процесу роздержавлення друкованих засобів масової інформації.

З огляду на постійну потребу економії бюджетних коштів не може обійти увагою ще одну особливість «Вісника», що

вирізняє його з-поміж багатьох офіційних видань. На друк журналу (папір, поліграфічні послуги тощо) і його розповсюдження не витрачено жодної копійки з бюджету Суду, а отже й держави. Завдяки гнучкій видавничій політиці повноправними партнерами у виданні журналу стали недержавні юридичні видавництва. Останнє десятиліття таким партнером для нас є ТОВ «Видавництво «Істина» (на чолі з керівником Т.В. Яковенко), яке вчасно та якісно друкує «Вісник», забезпечує надходження до читача.

Збір матеріалів для офіційного друкованого органу Суду, їх редагування, остаточне виготовлення оригінал-макета «Вісника» покладено на робочу групу, що виконує функції редакції журналу. Її основу становлять працівники структурного під-

розділу апарату Суду із забезпечення видавничої діяльності. Редагування матеріалів здійснюють головні консультанти А.В. Гончарук, К.С. Мусієнко, П.О. Мусієнко, О.І. Пархоменко, яка водночас виконує обов'язки відповідального секретаря. Верстку, оригінальне стильове «обличчя» видання забезпечує В.М. Горобченко, фотоілюстраціями і перекладом англійською — представники відділів взаємодії із засобами масової інформації та міжнародного співробітництва. Першою редакційний колектив очолювала Л.М. Козаченко, згодом — заслужений журналіст України В.П. Лакізюк, упродовж майже десятиліття цей обов'язок покладено на заслуженого журналіста України А.Б. Бєня.

Віддалене майбутнє «Вісника» як друкованого засобу масової інформації окреслювалося процесом роздержавлення засобів масової інформації, заснованих органами державної влади; найближча перспектива журналу залежить від темпу чергового етапу судово-правової реформи. Сьогодні ж в історії видання з гордістю ставимо ювілейну двохсоту позначку і принагідно бажаємо один одному творчих успіхів та дякуємо за повагу до друкованого слова.

Ярослав Романюк,
голова редакційної колегії
офіційного друкованого органу Верховного Суду України
журналу «Вісник Верховного Суду України»,
кандидат юридичних наук

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
**«ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ
 В УКРАЇНІ: ПЕРЕХІД ДО ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА»**

Як ми повідомляли в попередньому номері журналу, у Верховному Суді України 24 березня цього року відбулася Міжнародна конференція **«Право на свободу та особисту недоторканність в Україні: перехід до верховенства права»**. Пропонуємо до уваги читачів доповідь Голови Верховного Суду України.

**ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ:
 ОБОВ'ЯЗОК СУДУ ЗАБЕЗПЕЧИТИ ДОТРИМАННЯ
 ТА ДОПУСТИМІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
 ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Ярослав Романюк,

Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук

Шановні пані та панове!

Я маю честь вступною доповіддю відкривати конференцію, присвячену обговоренню сучасних для України викликів у сфері забезпечення дотримання права людини на свободу та особисту недоторканність, гарантованого ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

Важливість теми нашої конференції очевидна. Виступаючи з вітальним словом, я вже наводив невітшну статистику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка свідчить про те, що кількість констатованих цим Судом порушень Україною ст. 5 Конвенції залишається високою. Така ситуація — це тривожний маркер. Він

показує наявність в Україні давніх і системних проблем у цій сфері.

Гарантії забезпечення дотримання права особи на свободу та особисту недоторканність за ст. 5 Конвенції поширюються не лише на затримання особи, позбавлення її свободи у зв'язку з обранням запобіжного заходу чи засудження, що характерно для сфери кримінального провадження як такого. Зазначена стаття Конвенції застосовується також до процесів, пов'язаних із позбавленням свободи таких категорій осіб, як неповнолітні, які затримуються для поміщення під виховний нагляд, особи, що страждають на інфекційні захворювання, душевнохворі, алкоголіки, наркомани, бродяги, особи, до яких застосовується затримання для

запобігання їх недозволеному в'їзду в країну, а також у випадках депортації чи екстрадиції.

Широка сфера застосування ст. 5 Конвенції формує особливості практики ЄСПЛ не лише в кримінальному, а й у цивільному аспекті, який потребує не менше уваги. Проте для сучасної України значущим викликом залишається все ж таки питання дотримання й допустимого обмеження права людини на свободу та особисту недоторканність у сфері дії кримінального судочинства. Особливо в тій частині, що стосується застосування запобіжних заходів, пов'язаних із позбавленням чи обмеженням свободи, до особи, яка лише підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, але ще не засуджена вироком суду й користується презумпцією невинуватості. Чи не найвідоміший із таких заходів — тримання особи, що підозрюється у вчиненні злочину, під вартою до ухвалення судом вироку по суті.

Так, за даними судової статистики, у 2016 р. слідчі судді розглянули 50,5 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, із них 32,3 тис. — це клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Ще 5,9 тис. клопотань стосувалися продовження строків тримання під вартою. У 2015 р. із 54,6 тис. розглянутих клопотань 31,7 тис. стосувалися тримання під вартою, а 6,8 тис. — продовження строків тримання під вартою.

Як бачимо, у структурі застосування запобіжних заходів «пальма першості» й дотепер належить найбільш суворому з них — триманню під вартою. До слова, більшість таких клопотань слідчі судді задовольняють. Так, у 2016 р. було задоволено 53,8 %, у 2015 р. — 58,8 % від загальної кількості розглянутих клопотань. Стосовно продовження строків тримання під вартою статистика ще більш показова: і в 2015 р., і в 2016 р. задоволено 94,5 % таких клопотань.

З огляду на вказані цифри можна прогнозувати значну кількість відповідних клопотань і в майбутньому. Тому ми маємо докласти максимум зусиль для виявлення причин, що призводять до порушення ст. 5 Конвенції на національному рівні, з метою виправлення недоліків у правозастосуванні, адже це питання залишається актуальним у сучасних умовах.

Ратифікувавши в 1997 р. Конвенцію, Україна взяла на себе обов'язок слідувати правилам цього міжнародного договору, який самим своїм існуванням покликаний утверджувати демократичні принципи діяльності держави й гарантувати фундаментальні права людини, у тому числі й право на свободу та особисту недоторканність, якому присвячено ст. 5 Конвенції. Так само право кожно-

го на свободу та особисту недоторканність гарантується в нашій державі на конституційному рівні (ст. 29 Конституції України).

Відомо, що Конвенція як нормативний документ складається з дещо абстрактних, оціночних понять і категорій. Тому правильне розуміння та, відповідно, застосування її норм відбувається через їх тлумачення і застосування ЄСПЛ.

Цей Суд напрацював значний пласт практики щодо застосування ст. 5 Конвенції. Ми сьогодні матимемо змогу почути детальніше про загальні принципи застосування цієї статті в рішеннях ЄСПЛ — у доповіді п. Буткевича, а також про інтерпретацію цієї статті в рішеннях ЄСПЛ, в тому числі й у рішеннях, ухвалених за заявами проти України, — у доповіді п. Юдківської.

Я хотів би поділитися з вами думками про основні причини тих проблем, які, на мою думку, виникають в Україні в процесі забезпечення дотримання права людини на особисту свободу, та про сучасні виклики, які постають і перед судовими органами, і перед прокуратурою та слідством унаслідок системної зміни законодавства в процесі проведення судової реформи, що ми спостерігаємо зараз.

Так, право на свободу та особисту недоторканність — природне право людини, яке гарантується Конвенцією. Однак це право не абсолютне й може бути обмежене державою. Але тут важливим є не сам факт такої можливості, а мета обмеження права й умови, додержання яких обов'язкове для того, щоб обмеження вважалося сумісним з гарантіями захисту права за ст. 5 Конвенції.

За результатами аналізу рішень ЄСПЛ у справах, в яких вирішувалося питання про наявність порушення права на свободу та особисту недоторканність, викристалізовується такий висновок.

Стаття 5 Конвенції — ключовий елемент захисту прав особи. Її основна мета — запобігання свавільному або необґрунтованому позбавленню волі (рішення в справі *«МакКей проти Сполученого Королівства»*). Як зазначив ЄСПЛ, наприклад, у рішеннях у справах *«Де Вілде, Оомс і Версип проти Бельгії»*, *«Медведєв та інші проти Франції»*, *«Ладент проти Польщі»*, право на свободу та особисту недоторканність — найважливіше в демократичному суспільстві в розумінні Конвенції. Особиста свобода є фундаментальною умовою. Цією свободою кожен повинен користуватися, а позбавлення її, дуже ймовірно, матиме прямий і негативний вплив на користування багатьма іншими правами. Звідси випливають основні принципи, які ЄСПЛ застосовує під час

розгляду справ за ст. 5, насамперед принцип презумпції свободи.

Презумпцію свободи ЄСПЛ тлумачить так: особа може бути позбавлена свободи лише у виняткових випадках, визначених п. 1 ст. 5 Конвенції. Перелік цих випадків виключний, і лише їх вузьке тлумачення відповідає цілям ст. 5 Конвенції — захисту людини від свавілля держави (рішення в справах *«Лабіта проти Італії»*, *«Тимошенко проти України»*). Тобто ЄСПЛ виходить із того, що особиста свобода повинна бути правилом, а позбавлення свободи до винесення вироку судом — суворим винятком (наприклад, рішення в справі *«Амбрушкевич проти Польщі»*).

Тривалий час велика кількість порушень ст. 5 Конвенції, що її констатував ЄСПЛ у рішеннях проти України, пояснювалася недоліками кримінально-процесуального законодавства України, яке дісталось нам у спадщину від радянської пори. Цілком очевидно, що таке законодавство саме по собі стандартам захисту прав людини згідно з Конвенцією не відповідає й потребувало вдосконалення та приведення у відповідність із такими стандартами. Стосовно порушень ст. 5 Конвенції, що їх постійно виявляв ЄСПЛ у справах проти України, було постановлено й пілотне рішення в справі *«Харченко проти України»*.

Усунути недоліки процесуального законодавства мав Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК), прийнятий у 2012 р. Справді, його норми в частині, що стосується вирішення питань позбавлення особи свободи до постановлення вироку суду, порівняно з нормами Кримінально-процесуального кодексу (1960 р.), значно прогресивніші в сенсі відповідності стандартам якості закону, напрацьованим ЄСПЛ, та відображення змісту захисту права на свободу, як його гарантує ст. 5 Конвенції.

Зокрема, у ст. 7 КПК верховенство права, законність і забезпечення права на свободу та особисту недоторканність закріплено як загальні засади кримінального провадження. Статті 8 та 9 цього Кодексу передбачають, що принцип верховенства права в кримінальному провадженні та кримінальне процесуальне законодавство України застосовуються з урахуванням практики ЄСПЛ.

З початком практичного застосування КПК можна було очікувати, що відбудеться помітне поліпшення ситуації й нове законодавство не дасть приводів для встановлення ЄСПЛ порушень Україною ст. 5 Конвенції. На жаль, цього не сталося.

9 жовтня 2014 р. ЄСПЛ ухвалив рішення в справі *«Чанєв проти України»*, у якому чи не вперше констатував порушення ст. 5 Конвенції в результаті застосування КПК. Крім того, 15 грудня 2016 р., ЄСПЛ ухвалив рішення в справі *«Ігнатов проти України»*, у якому знову ж таки констатував порушення Україною ст. 5 Конвенції при тому, що національний суд, вирішуючи питання про тримання заявника Ігнатова під вартою та продовження строку попереднього ув'язнення, застосував уже норми КПК.

За результатами розгляду цієї справи ЄСПЛ зауважив, що процедура досудового тримання під вартою в Україні досі несумісна з Конвенцією. Суд зазначив, що виявлені ним порушення в цій справі постійно відображаються в судовій практиці щодо України. Нагадав ЄСПЛ і про те, що в справі *«Харченко проти України»* було встановлено, що неодноразові порушення ст. 5 виникають через недоліки в національному законодавстві, а Україні було запропоновано вжити термінових заходів щодо приведення свого законодавства й адміністративної практики у відповідність до стандартів Суду.

Однак, розглянувши обставини справи Ігнатова, Суд дійшов висновку, що він не впевнений у тому, що нове законодавство, зокрема КПК, є належним, оскільки відповідні вимоги щодо попереднього ув'язнення викликають занепокоєння. Таким чином, ЄСПЛ вважає, що найкращим способом вирішення зазначеного питання буде реформування законодавства і/або практики з метою забезпечити відповідність національного кримінального процесу вимогам ст. 5 Конвенції.

З огляду на такі висновки постає два питання. Чи взагалі можливо, щоб внутрішнє, національне законодавство держави відповідало Конвенції абсолютно? І якщо так, то чи захистить таке законодавство самим лише фактом свого існування від порушення права людини?

Відповідь на ці питання знаходимо в словах професора Джереми МакБрайда, відомого експерта з прав людини, який зазначав: «Цілком імовірно, що кримінальне процесуальне законодавство тієї чи іншої держави-учасниці Конвенції інкорпорує та відображає більшість, а можливо, й усі вимоги Конвенції в галузі кримінального процесу. Проте під час вирішення питання про дотримання норм Конвенції вирішальною буде все ж таки практика їх застосування. Розуміння механізмів тлумачення та застосування норм Конвенції ЄСПЛ у конкретних випадках може слугувати дороговказом національним судам під час тлумачення

та застосування кримінального процесуального законодавства, забезпечуючи тим самим додержання загалом вимог ст. 1 Конвенції, яка гарантує забезпечення державами визначених у ній прав і свобод».

Цілком погоджуюся з таким висновком і вважаю, що ключовим моментом забезпечення дотримання права на свободу та особисту недоторканність є не сам по собі національний закон, яким би ідеальним він не був, а застосування національного закону через призму тлумачення ст. 5 Конвенції, як воно сформовано в практиці ЄСПЛ.

Звісно, є певні види порушень, до яких призводить недосконалість законодавства. Водночас треба визнати, що багатьох порушень ст. 5 Конвенції держава цілком спроможна уникнути, якщо органи слідства та прокуратури, які звертаються до суду з клопотанням про обрання підозрюваному чи обвинуваченому запобіжного заходу, а також слідчі судді й суди в процесі вирішення таких клопотань по суті застосовуватимуть принципи та стандарти, напрацьовані ЄСПЛ. Більше того, застосовуватимуть їх правильно.

Загальне правило в практиці ЄСПЛ — особа, обвинувачена в правопорушенні, завжди має перебувати на волі до початку судового розгляду її справи, якщо держава не наведе «відповідних і достатніх» підстав для тримання цієї особи під вартою. Тобто саме держава в особі слідчого чи прокурора, які звертаються з клопотанням до суду, має довести необхідність тримання під вартою конкретної особи. Натомість суд вирішує питання про те, чи є достатні підстави тримати особу під вартою на основі принципу змагальності, й повинен обов'язково виходити з презумпції на користь свободи.

Будь-яке позбавлення волі має узгоджуватися з метою захисту особи від свавілля (рішення в справі *«Вітольд Литва проти Польщі»*). У практиці ЄСПЛ поняття «свавілля» для цілей п. 1 ст. 5 Конвенції має ширше значення, ніж просто недотримання національного законодавства. ЄСПЛ зауважує, що позбавлення волі може бути законним з точки зору внутрішнього права, проте свавільним у розумінні Конвенції, порушуючи тим самим її положення (рішення в справах *«Креанге проти Румунії»*, *«А. та інші проти Сполученого Королівства»*).

Тож варто пам'ятати, що в кожному конкретному випадку самих лише абстрактних причин для тримання особи під вартою, навіть передбачених національним законом, не достатньо. Слідчий чи прокурор, який звертається з відповідним клопотанням, повинен підкріпити підстави фактичними доказами, а суд — роз-

глянути їх, належно оцінити в сукупності з іншими факторами та обставинами, наведеними стороною захисту.

Як зазначив ЄСПЛ у згаданому вище рішенні в справі *«Амбрушкевич проти Польщі»*, не викликає суперечностей те, що в деяких особливих випадках позбавлення свободи може бути єдиним засобом, який дає змогу гарантувати явку обвинуваченого до суду, зокрема, з урахуванням його особистості, характеру злочину, а також тяжкості ймовірного покарання. І все ж необхідно, щоб підстави, наведені владою для підтвердження застосування запобіжного заходу у вигляді позбавлення свободи, були доповнені конкретними фактами стосовно підозрюваного, а мотиви за обставинами справи могли вважатися переконливими та відповідними.

Тож з огляду на верховенство права як засаду кримінального провадження слідчі судді, суди не повинні формально слідувати виключно приписам вітчизняного процесуального закону, а в кожному конкретному випадку оцінювати допустимість позбавлення особи свободи з огляду на ст. 5 Конвенції, як її тлумачить та застосовує ЄСПЛ.

Ще один момент, який не можна залишити поза увагою, — належне обґрунтування судових рішень.

Втручання держави в гарантоване кожному право на свободу настільки серйозне, що ЄСПЛ приділяє значну увагу тому, наскільки обґрунтованим є рішення національного суду. Відсутність чи недостатнє обґрунтування судових рішень також може стати підставою для висновку про несумісність дій держави з принципом захисту особи від свавілля.

ЄСПЛ констатує, що гарантії ст. 5 Конвенції будуть «позбавлені своєї сутності, якщо суддя, ґрунтуючись на національному законодавстві та судовій практиці, поводитиметься з конкретними фактами, на які посиляється затримана особа, як з несуттєвими або ігноруватиме їх, що може поставити під сумнів «законність позбавлення свободи» (рішення ЄСПЛ у справі *«Тимошенко проти України»* з посиланням на рішення в справі *«Ігнатеско проти Молдови»*).

ЄСПЛ спрямовує національні суди на те, щоб вони уникали формалізму в обґрунтуванні рішень. На його думку, тримання під вартою має втілювати вимогу пропорційності, яка означає обґрунтоване рішення, що зіставляє відповідні аргументи «за» і «проти» звільнення (рішення в справах *«Ладент проти Польщі»*, *«Таран проти України»*, *«Хайредінов проти України»*). Такі аргументи не можуть прийматися абстрактно. Вони повинні підтверджуватися фактичними даними, а їх оцінка має

бути обов'язковим компонентом обґрунтування судового рішення.

Недоліки мотивування судового рішення національного суду є однією із часто повторюваних проблем, які ЄСПЛ виявляє, розглядаючи заяви проти України. При цьому причина такого недоліку — не якість законодавства. Вона — у сфері відповідальності суду, а тому цей недолік може й повинен бути викоринений у судовій практиці силами судової системи.

Однак покладати відповідальність за такі недоліки лише на суд неправильно. Як зазначає ЄСПЛ, національний суд вирішує питання про те, чи є достатні підстави тримати особу під вартою на основі принципу змагальності. Тому для вирішення цього питання неабияке практичне значення має ефективне виконання слідчим чи прокурором своїх обов'язків та професійне мотивування клопотання про застосування запобіжних заходів, а також наведення обставин і надання доказів, що підтверджують не абстрактне, а реальне існування ризиків, передбачених ст. 177 КПК.

Крім того, на мою думку, і стороні захисту не варто займати пасивну позицію та лише абстрактно посилатися на презумпцію свободи підозрюваного згідно з практикою ЄСПЛ. Більш корисно для захисту інтересів підозрюваного максимально використовувати змагальність як основну засаду кримінального провадження, щоб на противагу позиції слідчого чи прокурора обґрунтувати власну позицію, надати суду свої докази, довести їх переконливість.

Підсумовуючи, зауважу, що правильне застосування ст. 5 Конвенції та відповідної практики ЄСПЛ багато в чому залежить від професійної майстерності сторін кримінального провадження та суду. Однак це не означає, що вітчизняне законодавство цілком досконале.

Навпаки, нам є до чого прагнути та що вдосконалювати. Власне, і ЄСПЛ у згаданому вище рішенні в справі «Ігнатов проти України» дійшов висновку про необхідність подальшого реформування українського кримінального процесуального законодавства.

Відомо, що на сучасному етапі судової реформи в Україні готується комплексне оновлення та вдосконалення кримінального процесуального законодавства. Тож зараз слушний час для обговорення пропозицій законодавчих змін, зокрема й тих, що мають поліпшити стан речей у сфері забезпечення дотримання прав громадян на свободу та особисту недоторканність.

Загальновідомо, що єдність судової практики є реалізацією принципу правової визначеності, який за-

безпечує прогнозованість судових рішень і стабільність правового регулювання. На сьогодні забезпечення єдності судової практики законом віднесено до основного обов'язку Верховного Суду України, а після утворення нового Верховного Суду з повноваженням суду касаційної інстанції забезпечувати однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом, буде цей Суд.

Однак пласт судової практики, що стосується вирішення слідчими суддями клопотань про застосування запобіжних заходів, наразі повністю перебуває поза межами контролю з боку касаційного суду та Верховного Суду України, оскільки судові рішення такого виду можуть бути оскаржені лише в апеляційному порядку, а їх касаційне оскарження не допускається.

Обмеження оскарження цих рішень апеляційною інстанцією видається виправданим з точки зору оперативності вирішення питання про застосування запобіжного заходу. І це позитивний момент.

Однак усе ж таки складно говорити про ефективне забезпечення єдності судової практики в умовах, коли вона формується у 27 окремих апеляційних судах і немає одного судового органу, який може виявити системні проблеми в правозастосуванні та спрямувати практику в єдине правильне русло.

Я не закликаю поширювати право касаційного оскарження на всі ухвали слідчих суддів. Однак вважаю, що з метою правильного й однакового застосування національного законодавства, ст. 5 Конвенції та практики ЄСПЛ доцільно, щоб у процесі підготовки змін до КПК було запропоновано механізм дієвого забезпечення єдності судової практики. Принаймні в найважливіших питаннях, які прямо стосуються гарантій дотримання права людини на свободу та особисту недоторканність.

Крім того, за результатами розгляду заяв про порушення ст. 5 Конвенції ЄСПЛ доходить висновку, що перед застосуванням тримання особи під вартою (найтяжчого заходу втручання в право на свободу) національний суд обов'язково повинен розглянути можливість застосування менш суворих запобіжних заходів, зокрема й застави, якщо її передбачено національним законом.

Чинний кримінальний процесуальний закон України визначає заставу одним з видів запобіжних заходів. До того ж, за загальним правилом ч. 3 ст. 183 КПК слідчий суддя, суд, постановляючи ухвалу про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для

забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених цим Кодексом.

На сьогодні застава в Україні можлива виключно у грошовій формі та в грошовій одиниці України, а її конкретний розмір визначає слідчий суддя чи суд, як правило, у межах, визначених ч. 5 ст. 182 КПК. При цьому з огляду на положення ч. 4 цієї статті розмір застави, з одного боку, повинен достатньо гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, тобто бути суттєвим і значущим для особи, а з другого — не може бути завідомо непомірним для нього.

Як на мене, віднайти розумний баланс між цими двома категоріями досить непросто. Водночас це ускладнюється ще й тим, що заставу може бути внесено виключно в грошовій формі. Визнаймо: більшість українців не має значних коштів, хоча багато хто є власником рухомого й нерухомого майна.

З огляду на зазначене було б доцільно розглянути питання про розширення переліку об'єктів, які можуть визнаватися заставою в розумінні запобіжного заходу, у тому числі й альтернативного тримання під вартою. Наприклад, у Польщі такий запобіжний захід, як майнова порука, виражається у внесенні як грошових коштів, так і цінних паперів, а також у заставі рухомого майна чи іпотеці нерухомого майна.

Існує також важливий процедурний момент, що стосується запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою та який варто чітко врегулювати на рівні процесуального закону. Ідеться про визначення компетентного суду, повноважного вирішувати питання про обрання запобіжного заходу для обвинуваченого в разі, коли суд касаційної інстанції чи Верховний Суд України скасовує обвинувальний вирок, що набрав законної сили, і направляє справу на новий розгляд.

На практиці часто виникає така ситуація, коли на час скасування обвинувального вироку строк тримання обвинувачуваного під вартою, визначений ухвалою слідчого судді чи суду першої інстанції, давно сплинув. При цьому суд касаційної інстанції чи Верховний Суд України позбавлений процесуальних повноважень обирати запобіжний захід або продовжувати строк його дії. Цим створюється процесуальна неузгодженість щодо наявності достатніх підстав тримати обвинуваченого під вартою з моменту скасування обвинувального вироку суду й до того моменту, коли справа надійде на новий розгляд до відповідного суду, який вирішить питання про запобіжний захід для обвинуваченого.

Упевнений, що цю неузгодженість необхідно усунути на рівні закону.

Не можу також оминати увагою помітні й значущі зміни, що відбулися у сфері забезпечення дотримання права на свободу та особисту недоторканність і самих суддів як спеціальних суб'єктів, які користуються функціональним імунітетом згідно з Конституцією України. Так, відповідно до ст. 126 Конституції без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Згідно зі ст. 58 Закону «Про Вищу раду правосуддя» подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом вносить на розгляд Вищої ради правосуддя Генеральний прокурор або його заступник. Це подання повинно відповідати вимогам, установленим КПК України, бути вмотивованим, містити конкретні факти й докази, що підтверджують вчинення суддею суспільно небезпечного діяння, визначеного Кримінальним кодексом України, обґрунтування необхідності такого затримання (утримання).

Водночас лише суд компетентний вирішувати питання про наявність чи відсутність підстав для застосування до судді такого виняткового запобіжного заходу, як тримання під вартою. Вища рада правосуддя не є судовим органом, не може й не повинна замінювати собою суд.

Тож виникає запитання: як у такому разі Вища рада правосуддя повинна оцінювати відповідне подання? Що саме оцінювати? Які обставини слід урахувати членам цього органу, приймаючи рішення, щоб, з одного боку, не перебрати на себе повноваження суду, що неприпустимо, а з другого — не допустити необґрунтованого позбавлення судді імунітету? Питання складне. Утім, на мою думку, вирішувати його Вищій раді правосуддя варто не в спосіб вузького тлумачення норм КПК, які регулюють правила застосування запобіжного заходу, а з точки зору загальної мети діяльності й призначення Вищої ради правосуддя як органу, що діє, зокрема, для забезпечення незалежності судової влади.

Звісно, подання має відповідати вимогам до форми й змісту, як зазначено в ст. 58 профільного Закону, інакше воно взагалі не повинно розглядатися по суті. Якщо ж подання належним чином оформлене й умотивоване, то оцінювати його треба передусім з точки зору додержання незалежності судді. Слід брати до уваги обставини, що свідчать про справжню мету звернення

прокурора з поданням про позбавлення судді свободи й оцінювати це звернення на предмет того, чи не є воно способом впливу на суддю, чи не подане з метою тиску на суддю або розправи з ним тощо.

До речі, у сфері вирішення Вищою радою правосуддя подання про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом виникає також питання щодо визначення достатнього обсягу повноважень у прокурора, який звертається з таким поданням. Так, норма ст. 58 профільного Закону передбачає, що відповідне подання вносить на розгляд Вищої ради правосуддя Генеральний прокурор або його заступник. Повноваження Генерального прокурора звертатися з відповідним поданням дискусій не викликає. Однак із заступником прокурора ситуація дещо інша.

Закон «Про прокуратуру» передбачає, що Генеральний прокурор має першого заступника та заступників. При цьому один із заступників — це керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, на яку покладаються функції, зокрема, здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України. Зважаючи на це, саме керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури як заступник Генерального прокурора вповноважений звертатися до Вищої ради правосуддя з поданням про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом, якщо суддя підозрюється у вчиненні злочину, досудове розслідування якого здійснюють детективи Національного антикорупційного бюро України. Як правило, це так звані корупційні злочини.

Тому, на мою думку, внутрішній розподіл повноважень між заступниками Генерального прокурора загалом не має значення для вирішення питання про компетенцію того чи іншого заступника звертатися до Вищої ради правосуддя з поданням. Однак у випадку із заступником Генерального прокурора — керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури потрібно враховувати, що його повноваження визначено на рівні закону й не може бути змінено Генеральним прокурором на власний розсуд.

Боротьба з корупцією в нашій державі — дуже гостра тема. Державний орган чи посадова особа, що публічно демонструє свою непримиренну боротьбу з корупціонерами, одержує миттєву популярність у суспільстві. Однак я переконаний, що прагнення до популярності в цих питаннях, м'яко кажучи, недоречне.

Злочини, пов'язані з корупцією, повинні розслідуватися із суворим додержанням правил підслідності. Те саме стосується й компетенції прокурорів у питаннях, пов'язаних із правилами підслідності.

Про проблеми реалізації конституційних повноважень Вищої ради правосуддя в обмеженні права на свободу та особисту недоторканність суддів йтиметься детальніше в доповіді члена Вищої ради правосуддя п. Бойка. Сподіваюся, що за результатами дискусії зможемо окреслити напрями вирішення цих проблем, що дасть змогу Вищій раді правосуддя ефективно завершити початковий етап свого інституційного становлення після реорганізації Вищої ради юстиції.

В Україні останнім часом відбуваються гучні процеси, які стосуються корупційних злочинів або інших злочинів, не пов'язаних з корупцією, але досить резонансних через приналежність підозрюваних до тих або інших політичних сил і течій. У більшості випадків на стадії досудового розслідування суд вирішує питання про обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та застосування застави. Тому цілком прогнозовано, що до перебігу цих процесів прикуто увагу суспільства, їх висвітлюють у ЗМІ. А на такому благодатному ґрунті з'являється можливість маніпулювати свідомістю людей і ще до вирішення питання судом нав'язувати суспільству думку про те, що підозрюваний у вчиненні злочину повинен триматися виключно під вартою. Звісно, у підготовленому таким чином інформаційному середовищі обрання судом підозрюваному іншого запобіжного заходу, ніж тримання під вартою або застосування застави, сприймається негативно. А тому правильне, виважене й адекватне застосування як правоохоронними органами, так і судами ст. 5 Конвенції, а також якісне мотивування судових рішень є вкрай важливим та, наголошу, обов'язковим.

Крім того, на мою думку, з огляду на вітчизняні реалії правоохоронним і судовим органам варто більше уваги приділяти інформаційно-роз'яснювальній роботі в цій сфері, пояснювати в доступній формі особливості застосування норми ст. 5 Конвенції та інформувати про практику ЄСПЛ, застосовувати яку зобов'язані національні правоохоронні органи й суди. Змістовний діалог цих органів із суспільством забезпечить державу від сплесків безпідставної критики з боку громадян, а отже, сприятиме поступовому підвищенню рівня довіри суспільства до правоохоронної та судової систем і до державної влади загалом.

Дякую за увагу.

(Продовження матеріалів буде опубліковано в наступних номерах журналу)

**Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих за результатами
розгляду заяв про перегляд судових рішень,
за I півріччя 2016 р.***

**280.000.000 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ. ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ**

280.200.000 Загальні питання охорони водних об'єктів і водних ресурсів

**280.200.010 Управління і контроль в галузі охорони,
використання та відтворення водних об'єктів і водних ресурсів**

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 10 та 35 Закону України від 8 липня 2011 р. № 3677-VI «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (далі — Закон № 3677-VI) щодо державного контролю у галузі охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів.

У преамбулі Закону № 3677-VI зазначено, що цей Закон визначає, зокрема, основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів, порядок взаємовідносин між органами державної влади, місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання, які здійснюють рибогосподарську діяльність у внутрішніх водних об'єктах України.

Відповідно до ст. 6 цього ж Закону державне управління та регулювання у галузі рибного господарства здійснюють Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, та інші центральні органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації.

Указом Президента України від 4 травня 2011 р. № 484/2011 затверджено Положення про

Державне агентство рибного господарства України (далі — Положення про Держрибагентство, Держрибагентство відповідно).

Пунктом 1 Положення про Держрибагентство передбачено, що Держрибагентство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України (далі — Мінагрополітики).

Відповідно до ст. 21 Закону України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI «Про центральні органи виконавчої влади», пунктів 7, 8 Положення про Держрибагентство, постанови Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2011 р. № 1263 «Про утворення територіальних органів Державного агентства рибного господарства» наказом Мінагрополітики від 19 січня 2012 р. № 26 затверджено Положення про органи рибоохорони Державного агентства рибного господарства України (далі — Положення про органи рибоохорони).

Згідно із п. 1 Положення про органи рибоохорони органи рибоохорони — Головне управління охорони водних біоресурсів у м. Києві, управління охорони, використання і відтво-

* Продовження. Попередні частини матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. № 12. — С. 15—21 та за 2017 р. № 1. — С. 14—22, № 2. — С. 9—16, № 3 — С. 14—30.

рення водних біоресурсів та регулювання рибальства в області, басейнові управління, басейновий відділ — є територіальними органами Держрибагентства, які діють у складі Держрибагентства і йому підпорядковуються. Тобто Управління входить до структури Держрибагентства та має відповідні завдання і повноваження, визначені Законом № 3677-VI та Положенням про органи рибоохорони.

Таким чином, на думку колегиї суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, до повноважень відповідача віднесено державний контроль у галузі охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів у процесі ведення господарської діяльності ФГ «Бурка В.В.» на ставку, який знаходиться у його користуванні, право давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) про усунення порушень в охороні, використанні та відтворенні водних живих ресурсів (постанова Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 21-2984а15).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 4 ст. 15 Закону № 161-XIV, статей 58, 59, ч. 1 ст. 79, частин 2, 3 ст. 84 ЗК (в редакції, чинній на момент прийняття оскаржуваного рішення), статей 5, 14, 86 Водного кодексу України (далі — ВК) щодо компетенції Кабінету Міністрів України розпоряджатися водними об'єктами загальнодержавного значення.

Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Відповідно до ст. 79 ЗК земельна ділянка — це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб. Право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Згідно зі ст. 3 ВК усі водні об'єкти на території України становлять її водний фонд. До водного фонду належать: 1) поверхневі води: природні водойми (озера); водостоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; 2) підземні води та джерела; внутрішні морські води та територіальне море.

До земель водного фонду згідно зі статтями 4 ВК та 58 ЗК належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водоймами, болотами, а також островами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм; зайняті гідротехнічними та

Відповідно до ст. 10 Закону № 3677-VI та п. 4 Положення про органи рибоохорони посадові особи органів рибоохорони здійснюють державний контроль та управління в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів і мають повноваження, зокрема, давати обов'язкові до виконання письмові вказівки (приписи) про усунення порушень у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів.

іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них.

За правилами частин 1—3 ст. 84 ЗК у державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної та приватної власності. Право державної власності на землю набувається і реалізується державою через органи виконавчої влади відповідно до повноважень, визначених цим Кодексом. До земель державної власності, які не можуть передаватись у приватну власність, належать, зокрема, землі водного фонду, крім випадків, визначених цим Кодексом.

Громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватись на умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, а також озера, водосховища, інші водойми, болота та острови для сінокошіння, рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт тощо (ст. 59 ЗК).

Відповідно до п. «в» ст. 12 ЗК до повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст належить, зокрема, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу.

Згідно зі ст. 14 ВК до відання Кабінету Міністрів України у галузі управління і контролю за вико-

ристанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів належить, зокрема, розпорядження водними об'єктами загальнодержавного значення.

До водних об'єктів загальнодержавного значення належать: 1) внутрішні морські води та територіальне море; 2) підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання; 3) поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків; 4) водні об'єкти в межах територій природно-за-

повідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних (ст. 5 ВК).

За правилами п. 3 Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення (затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р. № 269; у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 р. № 431) внутрішні морські води України — це, зокрема, води заток, бухт, губ і лиманів, морів та проток, що історично належать Україні.

Зі змісту наведених норм убачається, що відповідна сільська, селищна, міська рада у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст може надавати земельні ділянки у користування лише із земель комунальної власності, у той час як управління та контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів, в тому числі розпорядження водними об'єктами загальнодержавного значення, належить до відання Кабінету Міністрів України (*постанова Верховного Суду України від 29 березня 2016 р. у справі № 21-5872а15*).

290.000.000 НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН. НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТА ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

290.050.000 Статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок катастрофи

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 3 Перехідних положень Закону України від 22 грудня 2011 р. № 4282-VI «Про Державний бюджет України на 2012 рік» (далі — Закон № 4282-VI) та статей 50, 52, 54, 67 Закону України від 28 лютого 1991 р. № 796-XII «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (далі — Закон № 796-XII) щодо пріоритетності застосування положень законодавства.

Основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їхнього життя і здоров'я, створення єдиного порядку визначення категорій зон радіоактивно забруднених територій, умов проживання і трудової діяльності на них, соціального захисту потерпілого населення визначені та закріплені в Законі № 796-XII.

Статтею 49 цього Закону передбачено, що пенсії особам, віднесеним до категорій 1, 2, 3, 4, встановлюються у вигляді: а) державної пенсії; б) додаткової пенсії за шкodu, заподіяну здоров'ю, яка призначається після виникнення права на державну пенсію.

Відповідно до ст. 50 Закону № 796-XII особам, віднесеним до категорії 1, які є інвалідами II групи, призначається щомісячна додаткова пенсія за шкodu, заподіяну здоров'ю, у розмірі 75 % мінімальної пенсії за віком.

Згідно зі ст. 54 вказаного Закону в усіх випадках розмір пенсій для інвалідів II групи, щодо

яких встановлено зв'язок з Чорнобильською катастрофою, не може бути нижчим 8 мінімальних пенсій за віком.

Разом з цим п. 3 Перехідних положень Закону № 4282-VI, зокрема, встановлено, що у 2012 р. норми і положення статей 20—23, 30, 31, 37, 39, 48, 50—52, 54 Закону № 796-XII застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України виходячи з наявних фінансових ресурсів Державного бюджету України та бюджету ПФУ на 2012 р.

Вказана норма Закону № 4282-VI неконституційною не визнавалась та її дія у 2012 р. не зупинялась.

На виконання згаданої вище норми Закону № 4282-VI Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 23 листопада 2011 р. № 1210 «Про підвищення рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», якою затвердив Порядок обчислення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи

(далі — постанова КМУ № 1210, Порядок обчислення пенсій відповідно).

1 січня 2012 р. зазначені нормативно-правові акти набрали чинності та з цієї дати пунктами 11 і 13 Порядку обчислення пенсій визначено інші розміри основної та додаткової пенсій для інвалідів, щодо яких встановле-

но зв'язок з Чорнобильською катастрофою. Тобто, починаючи із 1 січня 2012 р., порядок виплати і розмір спірних пенсійних виплат встановлювались одночасно Законом № 796-XII, Законом № 4282-VI та Порядком обчислення пенсій, які по-різному врегульовували спірні питання.

Водночас, на думку колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, за загальним правилом дії норм права у часі, оскільки Закон № 4282-VI був прийнятий пізніше Закону № 796-XII, а на виконання Закону № 4282-VI Кабінет Міністрів України затвердив Порядок обчислення пенсій, то саме положення Закону № 4282-VI та зазначеного Порядку підлягають пріоритетному застосуванню до спірних правовідносин (*постанова Верховного Суду України від 17 лютого 2016 р. у справі № 21-3696a15*).

310.000.000 ОБОРОНА

310.180.000 Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей

310.180.010 Загальні питання

Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень абз. 6 п. 3 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV, ч. 1 ст. 10 Закону 796-XII щодо поширення державних гарантій на рівні з іншими військовослужбовцями на громадян із числа військовозобов'язаних на період проходження ними відповідних зборів.

Принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів ПФУ визначено Законом № 1058-IV.

Абзацом 6 п. 3 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV встановлено, що військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях, а також ті, що стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи виконанням інтернаціонального обов'язку, дружини (чоловіки), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьки військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли (загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення із служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи виконанням інтернаціонального обов'язку, мають право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років,

жінками — 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок.

За правилами ст. 10 Закону № 796-XII учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС вважаються громадяни, які безпосередньо брали участь у будь-яких роботах, пов'язаних з усуненням самої аварії, її наслідків у зоні відчуження у 1986—1987 роках незалежно від кількості робочих днів, а у 1988—1990 роках — не менше 30 календарних днів, у тому числі проведенні евакуації людей і майна з цієї зони, а також тимчасово направлені або відряджені у зазначені строки для виконання робіт у зоні відчуження, включаючи військовослужбовців, працівники державних, громадських, інших підприємств, установ і організацій незалежно від їх відомчої підпорядкованості, а також ті, хто працював не менше 14 календарних днів у 1986 р. на діючих пунктах санітарної обробки населення і дезактивації техніки або їх будівництві.

При цьому згідно з приміткою до цієї статті до військовослужбовців належать, зокрема, військовозобов'язані, призвані на військові збори.

У період перебування Особи 2 на військових зборах діяв Закон СРСР від 12 липня 1967 р. № 1950-VII «Про загальний військовий обов'язок».

Відповідно до статей 5, 6 цього Закону (зі змінами, внесеними Указом Президії Верховної Ради

СРСР від 17 грудня 1980 р. № 3535-Х) військова служба складається з дійсної військової служби та служби в запасі Збройних Сил СРСР. Громадяни, які перебувають на дійсній військовій службі, іменуються військовослужбовцями, а ті, що перебувають у запасі, — військовозобов'язаними.

За правилами статей 7—9 цього Закону військовослужбовці та військовозобов'язані приймають військову присягу на вірність своєму народові, поділяються на солдатів, матросів, сержантів, старшин, прапорщиків, мічманів і офіцерський склад та кожному присвоюється відповідне військове звання.

Військовослужбовці і призвані на військові збори військовозобов'язані користуються всією повнотою соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод і несуть усі обов'язки громадян СРСР, передбачені Конституцією СРСР.

Правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни здійснюється Законом України від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу».

Відповідно до ч. 9 ст. 1 цього Закону щодо військового обов'язку громадяни України поділяються, зокрема, на такі категорії: військовослужбовці — особи, які проходять військову службу; військовозобов'язані — особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави.

Системний аналіз наведених норм дає підстави для висновку, що громадяни із числа військовозобов'язаних, які проходять збори (навчальні, перевірочні, спеціальні), у цей період вважаються такими, що проходять військову службу та користуються гарантіями держави на рівні із іншими військовослужбовцями.

Зазначене вище кореспондується зі ст. 10 Закону № 796-ХІІ, згідно з якою до військовослужбовців належать, зокрема, військовозобов'язані, призвані на військові збори.

Можливість отримання пільги, передбаченої абз. 6 п. 3 Прикінцевих положень Закону № 1058-ІV, зокрема, для дружини, якщо вона не взяла повторний шлюб, військовослужбовця, який помер після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання, пов'язаного з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, законодавець не пов'язує з видом військової служби, тривалістю її проходження, військовим званням та посадою, а також часом, що сплинув після звільнення особи з військової служби (постанова Верховного Суду України від 1 березня 2016 р. у справі № 21-1887а15).

310.180.070 Пенсійне забезпечення і допомога

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 3 ст. 63 Закону № 2262-ХІІ (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) щодо перерахунку пенсії військовослужбовцям, які були відрадовані до Укראероруху.

За правилами ч. 3 ст. 63 Закону № 2262-ХІІ усі призначені за цим Законом пенсії підлягають перерахунку у зв'язку зі зміною розміру хоча б од-

ного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, або у зв'язку із

За правилами ч. 1 ст. 16 Закону України від 6 грудня 1991 р. № 1934-ХІІ «Про Збройні Сили України» держава забезпечує соціальний і правовий захист військовослужбовців, резервістів, які виконують обов'язки служби у військовому резерві, та військовозобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, членів їх сімей, працівників Збройних Сил України, а також членів сімей військовослужбовців, резервістів та військовозобов'язаних, які загинули (померли), пропали безвісти, стали інвалідами під час виконання службових обов'язків або постраждали у полоні в ході бойових дій (війни), в умовах надзвичайного стану чи під час виконання службових обов'язків за межами України в порядку військового співробітництва або у складі національного контингенту чи національного персоналу у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі, поширюється також на військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і членів їх сімей (підпункт 3 п. 1 ст. 3 цього Закону).

введенням для зазначених категорій осіб нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, встановлених законодавством. Перерахунок пенсій здійснюється на момент виникнення права на перерахунок пенсій і провадиться у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, у строки, передбачені ч. 2 ст. 51 цього Закону.

З наведеної норми права вбачається, що підставою для проведення перерахунку пенсії є фактична зміна хоча б одного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, проведена на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, наділеного правом встановлювати чи змінювати види грошового забезпечення військовослужбовців.

Пунктом 4 постанови Кабінету Міністрів України від 19 липня 1999 р. № 1281 «Про створення об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху України» передбачено, зокрема, що грошове та матеріальне забезпечення військовослужбовців, відряджених до Украероруху, потрібно здійснювати у порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2001 р. № 104 «Про порядок і норми грошового та матеріального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, осіб начальницького складу органів внутрішніх справ, органів і установ виконання покарань, відряджених до органів виконавчої влади та інших цивільних установ».

Відповідно до п. 80 Положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців (затверджений Указом Президента України від 7 листопада 2001 р. № 1053/2001) пенсійне забезпечення звільнених у запас або у відставку відряджених військовослужбовців здійснюється на загальних підставах, передбачених законодавством для військовослужбовців.

За правилами п. 1 Порядку проведення перерахунку пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2008 р. № 45; у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Порядок проведення перерахунку пенсій), перерахунок раніше призначених відповідно до

Закону № 2262-ХІІ пенсій проводиться у разі прийняття рішення Кабінетом Міністрів України про зміну розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення для відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за зазначеним Законом, або у зв'язку із введенням для них нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, установлених законодавством.

Пунктом 5 постанови Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2007 р. № 1294 «Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» передбачено, що керівникам державних органів у межах асигнувань, що виділяються на їх утримання, надано право встановлювати посадові оклади військовослужбовцям (крім військовослужбовців строкової військової служби), особам рядового і начальницького складу, посади яких не передбачені цією постановою, у відповідних випадках.

Таким чином, Кабінет Міністрів України делегував керівникам державних органів своє право визначати розміри посадових окладів, тому наказ Украероруху від 24 грудня 2013 р. № 713/о «Про підвищення посадових окладів військовослужбовцям, відрядженим до Украероруху» (далі — наказ № 713/о), яким підвищено із 1 січня 2014 р. посадові оклади військовослужбовців, відряджених до Украероруху, є підставою для перерахунку пенсії відповідно до ч. 3 ст. 63 Закону № 2262-ХІІ.

Абзацом 7 п. 3 Порядку проведення перерахунку пенсій встановлено, що особам, що відряджалися для виконання службових обов'язків до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств та були звільнені із служби у зв'язку з виходом на пенсію безпосередньо з посад, на яких вони перебували, перерахунок пенсій провадиться на підставі довідок про розмір грошового забезпечення, виданих зазначеними органами, установами, організаціями і підприємствами.

Суди встановили, що Одеський обласний військовий комісаріат (далі — Комісаріат) направив довідку для перерахунку пенсії Особи 1 до управління ПФУ.

Управління ПФУ листом від 23 липня 2014 р. № 7472/05 повернуло довідку до Комісаріату, не провівши перерахунок пенсії Особи 1.

Отже, оскільки наказом № 713/о встановлені нові розміри посадових окладів військовослужбовців, відряджених до Украероруху, й Особі 1 видано довідку для перерахунку пенсії, то висновок судів апеляційної та касаційної інстанцій, що зазначеним наказом встановлені розміри посадових окладів цивільних працівників, а не військовослужбовців, і він не є підставою для перерахунку пенсії, не ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права (постанова Верховного Суду України від 10 травня 2016 р. у справі № 21-278а16).

310.180.090 Інші питання соціального захисту

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 5 ст. 12 Закону № 3551-XII, постанови Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2014 р. № 102 «Деякі питання виплати у 2014 році разової грошової допомоги, передбаченої законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань» (далі — постанова КМУ № 102) та пунктів 6—7 Прикінцевих положень Закону України від 16 січня 2014 р. № 719-VII «Про Державний бюджет України на 2014 рік» (далі — Закон № 719-VII) щодо особливостей виплати разової грошової допомоги учасникам бойових дій.

У справі, що розглядалася, Вищий адміністративний суд України дійшов висновку, що згідно із Законом № 3551-XII та Прикінцевими положеннями Закону № 719-VII Кабінет Міністрів України мав право регулювати порядок та розміри соціальних виплат і допомоги на час виникнення спірних правовідносин.

Суд виходив із того, що відповідно до ст. 12 Закону № 3551-XII щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України. Проте таку редакцію цієї норми, викладену в Законі України від 28 грудня 2007 р. № 107-VI «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», Рішенням Конституційного Суду України від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008 було визнано такою, що не відповідає Конституції України і вона втратила чинність з дня ухвалення цього Рішення.

Таким чином, на час виникнення спірних правовідносин діяла редакція ч. 5 ст. 12 Закону № 3551-XII, згідно з якою щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі п'яти мінімальних пенсій за віком.

Водночас Кабінет Міністрів України у постанові КМУ № 102 установив, що у 2014 р. виплата разової грошової допомоги до 5 травня, передбаченої Законом № 3551-XII, учасникам бойових дій здійснюється у розмірі 795 грн (п. 1 зазначеної

постанови), тобто у розмірі меншому, ніж це передбачено ч. 5 ст. 12 цього Закону.

Пунктом 67 Прикінцевих положень Закону № 719-VII встановлено, що норми і положення, зокрема, статей 12—16 Закону № 3551-XII застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів бюджетів усіх рівнів, бюджету ПФУ та бюджетів інших фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування на 2014 р.

Прикінцеві положення Закону № 719-VII доповнено п. 67 згідно із Законом України від 31 липня 2014 р. № 1622-VII «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік», який набрав чинності з 3 серпня 2014 р.

Отже, на час виплати Г. у квітні 2014 р. щорічної разової грошової допомоги до 5 травня одночасно діяли Закон № 3551-XII і постанова КМУ № 102.

За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у ч. 1 ст. 58 Конституції України.

Керуючись принципом законності та виходячи із визначених у ч. 4 ст. 9 КАС загальних засад пріоритетності законів над підзаконними актами, для визначення розміру разової грошової допомоги учасникам бойових дій у 2014 р. слід застосовувати не постанову КМУ № 102, а Закон № 3551-XII, який має вищу юридичну силу.

За таких обставин колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що правовідносини щодо виплати разової грошової допомоги учасникам бойових дій у 2014 р. були врегульовані Законом № 3551-XII, ч. 5 ст. 12 якого передбачає виплату цієї допомоги у розмірі п'яти мінімальних пенсій за віком. Застосування до зазначених правовідносин положень Закону № 719-VII у редакції, яка на момент здійснення виплат прийнята не була, та постанови КМУ № 102, яка суперечить Закону 3551-XII, є помилковим (постанова Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. у справі № 21-6508а15).

Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 1227 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) щодо права на одержання сум заробітної плати, які належали спадкодавцеві за вимушений прогул та які були несплачені йому роботодавцем.

За правилами п. 5 ч. 1 ст. 157 КАС суд закриває провадження у справі у разі смерті або оголошення в установленому законом порядку померлою особи, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, або ліквідації підприємства, установи, організації, які були стороною у справі.

Закриваючи провадження у справі, що розглядалася, суди виходили з того, що зазначені правовідносини не допускають правонаступництва, проте такий висновок ґрунтується на неправильному тлумаченні положень норм ЦК, які регулюють питання спадкування.

Згідно з вимогами ст. 1216 ЦК спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК).

Статтею 1219 ЦК передбачені права та обов'язки особи, які не входять до складу спадщини, що нерозривно пов'язані з особою спад-

кодавця, зокрема: особисті немайнові права; право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені ст. 608 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 1227 ЦК суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності — входять до складу спадщини.

Водночас за правилами ч. 3 ст. 1230 ЦК до спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди у випадку, якщо таке право було присуджено судом спадкодавцеві за його життя.

Закриваючи провадження, суд не врахував, що виходячи зі змісту ст. 1227 ЦК члени сім'ї або інші спадкоємці можуть претендувати на отримання суми коштів, яку спадкодавцю відповідач повинен сплатити як середній заробіток за час вимушеного прогулу (постанова Верховного Суду України від 14 червня 2016 р. у справі № 21-1283а16).

340.070.000 Державна виконавча служба. Виконавче провадження

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 5 ст. 8 Закону України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 606-XIV) і Прикінцевих та перехідних положень Закону України від 11 лютого 2010 р. № 1878-VI «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) та інших законодавчих актів України» (далі — Закон № 1878-VI) та ст. 264 КАС щодо правонаступництва органів державної влади у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Відповідно до ч. 1 ст. 264 КАС у разі вибуття однієї зі сторін виконавчого провадження за поданням державного виконавця або за заявою заінтересованої особи суд може замінити сторону виконавчого провадження її правонаступником.

Ця норма кореспондується із ч. 5 ст. 8 Закону № 606 XIV, відповідно до якої у разі вибуття однієї із сторін державний виконавець з власної ініціативи або за заявою сторони, а також сама заінтересована сторона мають право звернутися до суду із заявою про заміну сторони її правонаступ-

ником. Для правонаступника усі дії, вчинені до його вступу у виконавче провадження, обов'язкові тією мірою, якою вони були б обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив.

Згідно з абз. 1 п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 1878-VI до 1 січня 2013 р. державна реєстрація, зокрема, права власності та права користування (сервітут) на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельних ділянках; права користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх

окремими частинами; права власності на об'єкти незавершеного будівництва, а також облік безхазяйного нерухомого майна, довірче управління нерухомим майном проводиться реєстраторами бюро технічної інвентаризації, створеними до набрання чинності цим Законом та підключеними до Реєстру прав власності на нерухоме майно.

Відповідно до п. 2 Прикінцевих та перехідних положень зазначеного Закону державна реєстрація прав на нерухоме майно в порядку, визначеному цим Законом, здійснюється з 1 січня 2013 р.

Аналіз наведених норм дає підстави для висновку, що органи державної реєстрації прав є правонаступниками реєстраторів бюро технічної інвентаризації у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, і, відповідно, є правонаступниками сторони виконавчого провадження щодо виконання рішення суду. Отже, керуючись положеннями ст. 264 КАС, суд має замінити сторону виконавчого провадження її правонаступником (*постанова Верховного Суду України від 19 квітня 2016 р. у справі № 21-3795а15*).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень статей 11, 49 Закону № 606-XIV щодо окремих особливостей здійснення виконавчого провадження у сфері пенсійного забезпечення.

Згідно зі ст. 1 Закону № 1058-IV пенсія — це щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована

особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом.

Аналіз зазначеної норми права дає підстави вважати, що з самого визначення поняття «пенсія» випливає, що щомісячні пенсійні виплати здійснюються на постійній основі один раз на місяць протягом невизначеного періоду часу, а тому цей вид виплат не є строковим і не може бути призначений на певний строк. У цьому випадку визначається лише дата, з якої особа має право на отримання пенсії (чи її перерахунок). Кінцевий термін або строк, на який призначається пенсія, не може встановлюватись, оскільки це суперечить самому визначенню та суті пенсії. Тому виплату пенсії не може бути обмежено будь-яким кінцевим терміном або строком, оскільки це б обмежувало право особи на отримання державної пенсії та щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, яка має виплачуватись постійно один раз на місяць протягом невизначеного часу та без встановлення будь-якого терміну або строку виплати пенсії.

Оскільки у виконавчому документі не зазначено кінцевої дати, за якою боржник зобов'язаний вчинити певні дії, а вказана лише дата початку вчинення відповідних дій, у будь-якому разі існує певний період у часі, що розглядався судом як спірний, тобто період часу, за який суд встановив наявність порушеного права і який фактично закінчився ухваленням судового рішення у справі (*постанова Верховного Суду України від 26 квітня 2016 р. у справі № 21-3677а15*).

(Продовження матеріалу буде опубліковане
в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за II півріччя 2016 р.*

Підрозділ 1.7. Спори, що виникають з трудових правовідносин

1.7.1. Відповідно до ст. 116 КЗпП України при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, проводиться в день звільнення. Якщо працівник в день звільнення не працював, то зазначені суми мають бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок. Про нараховані суми, належні працівникові при звільненні, власник або уповноважений ним орган повинен письмово повідомити працівника перед виплатою зазначених сум. У разі спору про розмір сум, належних працівникові при звільненні, власник або уповноважений ним орган в усякому випадку повинен в зазначений у цій статті строк виплатити неоспорювану ним суму.*

Згідно зі ст. 117 КЗпП України в разі невиклати з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

При наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум власник або уповноважений ним орган повинен сплатити зазначене в цій статті відшкодування в тому разі, коли спір вирішено на користь працівника. Якщо спір вирішено на користь працівника частково, то розмір відшкодування за час затримки визначає орган, який виносить рішення по суті спору.

У разі часткового задоволення позовних вимог працівника про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні суд визначає розмір такого відшкодування з урахуванням розміру спірної суми, на яку працівник мав право, частки, яку вона

становила у заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середнім заробітком та інших конкретних обставин справи.

Тобто застосування принципу співмірності при визначенні розміру відшкодування працівникові середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні є правом суду (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 липня 2016 р. у справі № 6-1207цс16*).

1.7.2. Згідно з роз'ясненнями, викладеними у п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1992 р. № 14 «Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками», матеріальна відповідальність у повному розмірі на підставі п. 6 ст. 134 КЗпП України покладається на працівника у випадках, передбачених окремими законодавчими актами. За чинним законодавством така відповідальність може бути покладена, зокрема, за шкоду, заподіяну перевитратою пального на автомобільному транспорті.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 12 вересня 1991 р. № 1545-ХІІ «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР, у зв'язку з Постановою Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. «Про проголошення незалежності України» та прийняттям Акта проголошення незалежності України встановлено, що до прийняття відповідних актів законодавства України на території республіки застосовуються акти законодавства Союзу РСР з питань, які не врегульовані законодавством України, за умови, що вони не суперечать Конституції і законам України.

Так, відповідно до підпункту «в» п. 14 Постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР від 5 серпня 1983 р. № 759 «Про підвищення ефективності використання автотранспортних засобів у народному господарстві, посилення

* Продовження. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2017 р. № 2. — С. 16—28, № 3. — С. 40—52.

боротьби з приписками при перевезеннях вантажів автомобільним транспортом і забезпечення збереження пально-мастильних матеріалів», яка є чинною, за перевитрату палива понад затверджених норм з вини працівників автомобільного транспорту з них утримується 100 % вартості перевитраченого автомобільного палива.

Згідно з п. 6.7 Інструкції з обліку надходження і витрачання пально-мастильних матеріалів і єдиних талонів на відпуск нафтопродуктів на підприємствах, в організаціях, колгоспах і радгоспах, затвердженої Державним комітетом СРСР із забезпечення нафтопродуктами 3 лютого 1984 р. № 01/21-8-72, яка є чинною, на підставі прийнятого керівником підприємства рішення вартість перевитраченого палива понад затверджені норми підлягає стягненню з водіїв транспортних засобів.

Суди при вирішенні подібних справ повинні встановити наявність чи відсутність вини та умисного заподіяння працівником майнової шкоди підприємству, що є обов'язковою складовою відповідальності працівників автомобільного транспорту за перевитрату палива (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 вересня 2016 р. у справі № 6-1267цс16*).

1.7.3. Згідно з положеннями ст. 72 КЗпП України робота у вихідний день може компенсуватися, за згодою сторін, наданням іншого дня відпочинку або у грошовій формі у подвійному розмірі. Оплата за роботу у вихідний день обчислюється за правилами ст. 107 цього Кодексу.

За змістом ч. 2 ст. 2 Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці» у структурі заробітної плати входить передбачена заробітна плата, яка є винагородою за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Згідно зі ст. 34 цього Закону компенсація працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням строків її виплати провадиться відповідно до індексу зростання цін на споживчі товари і тарифів на послуги у порядку, встановленому чинним законодавством.

Відповідно до ст. 117 КЗпП України в разі невикплати з вини власника або уповноваженого

ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

Проаналізувавши зазначені норми матеріального права, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що в разі невикплати працівникові компенсації за роботу у вихідний день у грошовій формі в подвійному розмірі, або ненадання іншого дня відпочинку, та невикплати звільненому працівникові з вини власника або уповноваженого ним органу зазначеної компенсації роботи за вихідний день з роботодавця підлягають стягненню компенсація за роботу у вихідні дні, компенсація втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням строків її виплати, а також середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 вересня 2016 р. у справах № 6-1437цс16, № 6-1438цс16, № 6-1442цс16*).

1.7.4. Згідно зі ст. 117 КЗпП України в разі невикплати з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку.

При наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум власник або уповноважений ним орган повинен сплатити зазначене в цій статті відшкодування в тому разі, коли спір вирішено на користь працівника. Якщо спір вирішено на користь працівника частково, то розмір відшкодування за час затримки визначає орган, який виносить рішення по суті спору.

Установивши під час розгляду справи про стягнення середнього заробітку у зв'язку із затримкою розрахунку при звільненні, що працівникові не були виплачені належні йому від підприємства, установи, організації суми в день звільнення, коли ж він у цей день не був на роботі, — наступного дня після пред'явлення ним роботодавцеві вимог про розрахунок, суд на підставі ст. 117 КЗпП України стягує на користь працівника середній заробіток за весь

період затримки розрахунку, а в разі не проведення його до розгляду справи — по день прийняття рішення, якщо роботодавець не доведе відсутності в цьому своєї вини. Сама по собі відсутність коштів у роботодавця не виключає його відповідальності.

У разі не проведення розрахунку у зв'язку з виникненням спору про розмір належних до виплати сум вимоги про відповідальність за затримку розрахунку підлягають задоволенню в повному обсязі, якщо спір вирішено на користь працівника або такого висновку дійде суд, що розглядає справу. У разі часткового задоволення позову працівника суд визначає розмір відшкодування за час затримки розрахунку при звільненні, беручи до уваги спірну суму, на яку працівник мав право, частку, яку вона становила у заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середнім заробітком та інші конкретні обставини справи.

Оскільки у справі, яка переглядалася, вимоги позивача щодо розміру належних йому при звільненні сум суд задовольнив частково, наявні підстави для застосування принципу співмірності та зменшення розміру відшкодування за час затримки розрахунку при звільненні (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 5 жовтня 2016 р. у справі № 6-2405цс15*).

1.7.5. Відповідно до ст. 149 КЗпП України до застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення.

Пояснення порушника трудової дисципліни є однією з важливих форм гарантії, наданих порушнику для захисту своїх законних прав та інтересів, направлених проти безпідставного застосування стягнення.

Разом з тим правова оцінка дисциплінарного проступку проводиться на підставі з'ясування усіх обставин його вчинення, у тому числі з урахуванням письмового пояснення працівника.

Невиконання власником або уповноваженим ним органом обов'язку зажадати письмове пояснення від працівника та неодержання такого пояснення не є підставою для скасування дисциплінарного стягнення, якщо факт порушення трудової дисципліни підтверджений представленими судом доказами (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 р. у справі № 6-2801цс15*).

1.7.6. Однією з підстав припинення трудового договору є, зокрема, угода сторін (п. 1 ст. 36 КЗпП України).

У разі домовленості між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом про припинення трудового договору за п. 1 ст. 36 КЗпП України (за угодою сторін) договір припиняється в строк, визначений сторонами.

Сама по собі згода власника або уповноваженого ним органу задовольнити прохання працівника про звільнення до закінчення строку попередження не означає, що трудовий договір припинено за п. 1 ст. 36 КЗпП України, якщо не було домовленості сторін про цю підставу припинення трудового договору. В останньому випадку звільнення вважається проведеним з ініціативи працівника (ст. 38 цього Кодексу).

Розглядаючи позовні вимоги щодо оскарження наказу про припинення трудового договору за п. 1 ст. 36 КЗпП України (угода сторін), суди повинні з'ясувати: чи дійсно існувала домовленість сторін про припинення трудового договору за взаємною згодою; чи було волевиявлення працівника на припинення трудового договору в момент видачі наказу про звільнення; чи не заявляв працівник про анулювання попередньої домовленості сторін щодо припинення договору за угодою сторін (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 26 жовтня 2016 р. у справі № 6-1269цс16*).

1.7.7. Статтею 233 КЗпП України передбачено строки звернення до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду за вирішенням трудових спорів.

Так, у ч. 1 зазначеної статті передбачено, що працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення — в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Разом з тим, у ч. 2 цієї статті зазначено, що в разі порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з позовом про стягнення належної йому заробітної плати без обмеження будь-яким строком.

Проаналізувавши зміст ч. 2 ст. 233 КЗпП України, слід дійти висновку про те, що в разі порушення роботодавцем законодавства про оплату праці звернення працівника до суду з позовом про стягнення заробітної плати, яка йому належить, тобто усіх виплат, на які працівник має право згідно з умовами трудового договору і відповідно до державних гарантій, установлених законодавством, незалежно від того, чи було здійснене роботодавцем нарахування таких виплат, не обмежується будь-яким строком (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 26 жовтня 2016 р. у справі № 6-1395цс15*).

1.7.8. Статтею 235 КЗпП України передбачено, що виплата середнього заробітку за час вимушеного прогулу здійснюється у випадках: звільнення без законної підстави або незаконного переведення на іншу роботу (ч. 1); у разі визнання формулювання причини звільнення неправильним або таким, що не відповідає чинному законодавству (ч. 3); у разі затримки видачі трудової книжки з вини власника або уповноваженого ним органу (ч. 5).

У ч. 2 зазначеної статті визначено, що при винесенні рішення про поновлення на роботі орган, який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату працівникові середнього заробітку за час вимушеного прогулу або різниці в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більш як за один рік. Якщо заява про поновлення на роботі розглядається більше одного року, не з вини працівника, орган, який розглядає трудовий спір, виносить рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу.

Однак у справі, яка переглядалася, позивачку не було звільнено з роботи, на підставі наказу роботодавця від 31 січня 2011 р. (який вона не оспорила) змінено істотні умови її праці, зокрема, починаючи з 5 квітня 2011 р. і до покращення фінансового стану відділення встановлено неповний робочий тиждень з виплатою 0,2 ставки посадового окладу. Позивачка була повідомлена про зміну істотних умов праці з дотриманням вимог ч. 3 ст. 32 КЗпП України, трудових відносин після цієї зміни умов праці не припинила, її вихід на роботу у спірний період один раз на тиждень підтверджується таблицями обліку робочого часу, оплата праці в цей період проводилась пропорційно відпрацьова-

ному часу, що відповідає вимогам ст. 56 цього Кодексу.

Отже, положення ст. 235 КЗпП України передбачають виплату середнього заробітку за час вимушеного прогулу у визначених цією статтею випадках, перелік яких є вичерпним і не передбачає виплати різниці в заробітку в разі зміни істотних умов праці, зокрема встановлення неповного робочого часу при продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 листопада 2016 р. у справі № 6-2261цс16*).

1.7.9. Відповідно до ч. 1 ст. 79 ЦПК України, ч. 1 ст. 87 КАС України, ч. 1 ст. 44 ГПК України судовий збір є складовою судових витрат.

За загальними правилами цивільного судочинства (статті 79, 119, 297, 328, 358 ЦПК України) судовий збір належить до судових витрат, які несуть суди усіх рівнів, коли розглядають позовну заяву, апеляційну, касаційну скаргу чи заяву про перегляд судових рішень Верховним Судом України.

Обов'язок осіб, які звертаються до суду, сплачувати судовий збір — це процесуальний обов'язок, визначений нормами процесуального права.

Відповідно до ч. 2 ст. 79 ЦПК України розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом.

Таким спеціальним законом є Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» (далі — Закон).

Відповідно до ч. 3 ст. 2 ЦПК України провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи.

Указані норми процесуального права дають змогу сформулювати загальне правило: процесуальні дії мають вчинятися за нормами процесуального закону, чинними на момент вчинення цих дій.

Під час вчинення процесуальних дій, які вимагають сплати судового збору (при забезпеченні доказів, при апеляційному чи касаційному оскарженні), пільги зі сплати судового збору мають визначатися на момент вчинення певної процесуальної дії.

З огляду на зазначене можна дійти висновку про те, що процесуальний закон визначає свою

дію в часі саме за часом вчинення відповідних процесуальних дій.

За таких умов Закон має застосовуватися в редакції, яка була чинною на момент вчинення певної процесуальної дії.

Наявність пільги у вигляді звільнення від сплати судового збору, передбаченої ст. 5 зазначеного Закону, не вважається нульовою ставкою судового збору.

У контексті визначення розміру судового збору за подання касаційної скарги «ставка, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви» має визначатися за розмірами ставок, встановленими ст. 4 Закону на момент пред'явлення відповідного позову, без пільг, визначених ст. 5 цього Закону.

У справі, яка переглядалася, позивач звернувся до суду з позовом про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні та відшкодування моральної шкоди.

Отже, на момент звернення до суду з позовною заявою позивач звільнявся від оплати судового збору (станом на січень 2015 р.) згідно з чинною на той час редакцією п. 1 ст. 5 Закону.

Разом з тим станом на день подання позивачем касаційної скарги (6 лютого 2016 р.) такої пільги він уже не мав, оскільки на цей час діяла нова редакція ст. 5 вказаного Закону, за якою справи «за іншими вимогами, що впливають із трудових правовідносин», було виключено з категорії пільгових (*постанова судових палат у цивільних, адміністративних та господарських справах Верховного Суду України від 30 листопада 2016 р. у справі № 6-1121цс16*).

1.7.10. Згідно з положеннями ст. 72 КЗпП України робота у вихідний день може компенсуватися, за згодою сторін, наданням іншого дня відпочинку або у грошовій формі у подвійному розмірі. Оплата за роботу у вихідний день обчислюється за правилами ст. 107 цього Кодексу.

За змістом ч. 2 ст. 2 Закону України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці» до структури заробітної плати входить передбачена заробітна плата, яка є винагородою за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

Згідно зі ст. 34 цього Закону компенсація працівникам втрати частини заробітної

плати у зв'язку з порушенням строків її виплати провадиться відповідно до індексу зростання цін на споживчі товари і тарифів на послуги у порядку, встановленому чинним законодавством.

Відповідно до ст. 116 КЗпП України при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, проводиться в день звільнення. Якщо працівник в день звільнення не працював, то зазначені суми мають бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок. Про нараховані суми, належні працівникові при звільненні, власник або уповноважений ним орган повинен письмово повідомити працівника перед виплатою зазначених сум. У разі спору про розмір сум, належних працівникові при звільненні, власник або уповноважений ним орган в усякому випадку повинен в зазначений у цій статті строк виплатити не оспорювану ним суму.

Згідно зі ст. 117 КЗпП України в разі невиконання з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку. При наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум власник або уповноважений ним орган повинен сплатити зазначене в цій статті відшкодування в тому разі, коли спір вирішено на користь працівника. Якщо спір вирішено на користь працівника частково, то розмір відшкодування за час затримки визначає орган, який виносить рішення по суті спору.

У разі невиконання працівникові компенсації за роботу у вихідний день у грошовій формі в подвійному розмірі, або ненадання іншого дня відпочинку, та невиконання звільненому працівникові з вини власника або уповноваженого ним органу зазначеної компенсації роботи за вихідний день з роботодавця підлягають стягненню компенсація за роботу у вихідні дні, компенсація втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням строків її виплати, а також середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні.

У разі часткового задоволення позовних вимог працівника про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при

звільненні суд визначає розмір такого відшкодування з урахуванням розміру спірної суми, на яку працівник мав право, частки, яку вона становила у заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середнім заробітком та інших конкретних обставин справи (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 грудня 2016 р. у справі № 6-1425цс16*).

1.7.11. Відповідно до ч. 1 ст. 47 КЗпП України власник або уповноважений ним орган зобов'язаний в день звільнення видати працівникові належно оформлену трудову книжку і провести з ним розрахунок у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу.

Згідно з ч. 1 ст. 116 КЗпП України при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, провадиться в день звільнення.

За змістом ст. 117 КЗпП України в разі невиконання з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені у ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь

час затримки по день фактичного розрахунку. При наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум власник або уповноважений ним орган повинен сплатити зазначене в цій статті відшкодування в тому разі, коли спір вирішено на користь працівника.

Аналіз наведених норм матеріального права дає підстави вважати, що невиконання звільненому працівникові всіх сум, що належать йому від власника або уповноваженого ним органу, є триваючим правопорушенням, а отже, працівник може визначити остаточний обсяг своїх вимог на момент припинення такого правопорушення, яким є день фактичного розрахунку.

Таким чином, невиконання рішення суду про стягнення на користь звільненого працівника недоплаченої заробітної плати є підставою для покладення на власника або уповноважений ним орган відповідальності, передбаченої ст. 117 КЗпП України, за весь період невиконання цієї заробітної плати, оскільки вимоги звільненого працівника щодо її виплати є трудовим спором і регулюються нормами трудового права (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 14 грудня 2016 р. у справі № 6-788цс16*).

Підрозділ 1.8. Спори щодо земельних правовідносин

1.8.1. Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері лісових відносин визначені ст. 27 ЛК України, до яких, зокрема, належить передача у власність, надання в постійне користування для нелісогосподарських потреб земельних лісових ділянок площею більше як 1 га, що перебувають у державній власності.

Відповідно до ч. 9 ст. 149 ЗК України (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) Кабінет Міністрів України вилучає земельні ділянки державної власності, які перебувають у постійному користуванні, — ріллю, багаторічні насадження для несільськогосподарських потреб, ліси площею понад 1 га для нелісогосподарських потреб, а також земельні ділянки природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного призначення, крім випадків, визначених частинами 5—8 цієї статті, та у випадках, визначених ст. 150 цього Кодексу

Спирні земельні ділянки є землями лісового фонду, віднесені до I категорії лісів та перебували в державній власності до прийняття оскаржуваних розпоряджень і їх передачі відповідачам.

Судам необхідно було визначитись, чи не спрямовані правові акти індивідуальної дії голови обласної державної адміністрації на розпорядження землями лісового фонду у вигляді єдиного масиву площею, яка значно перевищувала 1 га, і у зв'язку з цим, чи не свідчать ці дії про перевищення головою обласної державної адміністрації своїх повноважень, передбачених законом (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 7 вересня 2016 р. у справі № 6-1030цс16*).

1.8.2. Відповідно до ст. 256 ЦК України позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (ст. 257 ЦК України).

При цьому відповідно до ч. 1 ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Разом з тим згідно з частинами 3, 4 ст. 267 ЦК України позовна давність застосовується

судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови в позові.

У справі, яка була предметом перегляду, відповідач заявив про застосування позовної давності.

Положеннями ст. 268 ЦК України (в редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин) передбачено винятки із загального правила про поширення позовної давності на всі цивільні правовідносини і визначено вимоги, на які позовна давність не поширюється, зокрема у п. 4 ч. 1 цієї статті зазначено, що на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право, позовна давність не поширюється.

Згідно з підпунктом 2 п. 2 розд. I Закону України від 20 грудня 2011 р. № 4176-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» (далі — Закон № 4176-VI) п. 4 ч. 1 ст. 268 ЦК України виключено.

Цей Закон набрав чинності 15 січня 2012 р.

Відповідно до п. 5 розд. II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 4176-VI протягом трьох років з дня набрання чинності цим Законом особа має право звернутися до суду з позовом про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право.

Згідно з частинами 1, 3 ст. 5 ЦК України акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. Якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності.

До правовідносин, які виникли під час дії нормативно-правового акта, який згодом втратив чинність, застосовуються його норми. До правовідносин, які виникли раніше і регулювалися нормативно-правовим актом, який втратив чинність, але права й обов'язки зберігаються і після набрання чинності новим нор-

мативно-правовим актом, застосовуються положення нових актів цивільного законодавства.

Положення п. 4 ч. 1 ст. 268 ЦК України за своєю суттю направлене на захист прав власників та інших осіб від держави.

Оскільки держава зобов'язана забезпечити належне правове регулювання відносин і відповідальна за прийняті її органами незаконні правові акти, їх скасування не повинне ставити під сумнів стабільність цивільного обороту, підтримувати яку покликані норми про позовну давність, тому, на відміну від інших учасників цивільних правовідносин, держава несе ризик спливу строку позовної давності на оскарження нею незаконних правових актів державних органів, якими порушено право власності чи інше речове право.

Отже, з огляду на статус держави та її органів як суб'єктів владних повноважень, положення п. 4 ч. 1 ст. 268 ЦК України не поширюються на позови прокуратури, які пред'являються від імені держави і направлені на захист права державної власності, порушеного незаконними правовими актами органу державної влади.

На такі позови поширюється положення ст. 257 ЦК України щодо загальної позовної давності, і на підставі ч. 1 ст. 261 цього Кодексу перебіг позовної давності починається від дня, коли держава в особі її органів як суб'єктів владних повноважень довідалася або могла довідатися про порушення прав і законних інтересів.

З огляду на зазначене у справі, яка переглядалася, апеляційний суд, з висновками якого погодився суд касаційної інстанції, дійшов обґрунтованого висновку про застосування наслідків спливу позовної давності, зазначивши, що до спірних правовідносин застосовується загальна позовна давність, яку прокурор пропустив, та що дія Закону № 4176-VI не поширюється на спірні правовідносини, оскільки цей Закон прийнято після спливу позовної давності (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 14 вересня 2016 р. у справі № 6-2165цс15; постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 вересня 2016 р. у справі № 6-832цс16*).

1.8.3. За змістом ст. 157 ЗК України відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також органи виконавчої

влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами. Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Згідно з п. 1 Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам (далі — Порядок), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні, зокрема, неодержанням доходів у зв'язку з тимчасовим невикористанням земельних ділянок.

Відповідно до п. 3 Порядку відшкодуванню підлягають збитки власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів, включаючи і неодержані доходи, якщо вони обґрунтовані. При цьому неодержаний доход — це доход, який міг би одержати власник землі, землекористувач, у тому числі орендар, із земельної ділянки і який він не одержав внаслідок її вилучення (викупу) або тимчасового зайняття, обмеження прав, погіршення якості землі або приведення її у непридатність для використання за цільовим призначенням у результаті негативного впливу, спричиненого діяльністю підприємств, установ, організацій та громадян.

З аналізу указаних норм вбачається, що користування земельною ділянкою без правостановлюючих документів позбавляє орендодавця права одержати дохід у вигляді орендної плати за землю, який він міг би отримувати, якби його право не було порушено.

Отже, у випадку неукладення договору оренди, суперфіцію або інших правочинів як правових підстав для користування земельною ділянкою з вини користувача настають правові наслідки, передбачені ст. 157 ЗК України та Порядком (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 14 вересня 2016 р. у справі № 6-2588цс15*).

1.8.4. Згідно з ч. 1 ст. 15 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (у редакції, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин) істотною умовою

договору оренди землі є, зокрема, орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, форм платежу, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату.

Частиною 2 вказаної статті визначено, що відсутність у договорі оренди землі однієї з істотних умов, передбачених цією статтею, а також порушення вимог статей 4—6, 11, 17, 19 цього Закону є підставою для відмови в державній реєстрації договору оренди, а також для визнання договору недійсним відповідно до закону.

Разом з тим ч. 1 ст. 15 ЦК України визначено право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

З урахуванням цих норм правом на звернення до суду за захистом наділена особа в разі порушення, невизнання або оспорювання саме її прав, свобод чи інтересів, а також у разі звернення до суду органів і осіб, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні та суспільні інтереси. Суд повинен установити, чи були порушені, невизнані або оспорені права, свободи чи інтереси цих осіб, і залежно від установленого вирішити питання про задоволення позовних вимог або відмову в їх задоволенні.

Отже, якщо відсутність у договорі однієї з істотних умов не унеможливила виконання договору, зокрема в частині проведення розрахунків, і сторони протягом певного часу виконували договір погодженим способом, то незгода позивачів з умовою виконання договору не може бути підставою для визнання їх прав порушеними в момент укладення договору та визнання його недійсним з цих підстав (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 вересня 2016 р. у справі № 6-1512цс16*).

1.8.5. Згідно зі ст. 13 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (далі — Закон) договір оренди землі — це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 8 Закону орендована земельна ділянка або її частина може передаватися орендарем у суборенду без зміни цільового призначення, якщо це передбачено договором оренди або за письмовою зго-

дою орендодавця. Умови договору суборенди земельної ділянки повинні обмежуватися умовами договору оренди земельної ділянки і не суперечити йому.

З огляду на викладене, до умов договору суборенди застосовуються положення вказаного закону, які регулюють відносини між сторонами договору оренди, і умови, визначені в договорі суборенди повинні відповідати та обмежуватись умовами первісного договору оренди.

За змістом ст. 21 цього Закону розмір та умови орендної плати, що зазначені в договорі оренди, не можуть суперечити нормативному акту, чинному на час укладення договору оренди.

Відповідно до ч. 1 ст. 32 зазначеного Закону на вимогу однієї зі сторін договір оренди землі може бути достроково розірваний за рішенням суду в разі невиконання сторонами обов'язків, передбачених статтями 24 і 25 цього Закону та умовами договору, а також на підставах, визначених ЗК України та іншими законами України.

Згідно з п. «д» ч. 1 ст. 141 ЗК України підставою для припинення права користування земельною ділянкою є систематична несплата орендної плати.

Аналіз зазначених норм дає підстави для висновку, що вказані положення закону, які регулюють спірні відносини, вимагають саме систематичної несплати орендної плати як підстави для розірвання як договору оренди, так і договору суборенди земельної ділянки, в той час як разове порушення умов договору у цій частині не є підставою для його розірвання (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 вересня 2016 р. у справі № 6-977цс16*).

1.8.6. Частиною 1 ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 899-IV «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» (далі — Закон) встановлено, що матеріали обміну земельними частками (паями), проведеного за бажанням їх власників, оформлюють сільські, селищні, міські ради та районні державні адміністрації в межах їх повноважень щодо виділення земельних часток (паїв) у натурі (на місцевості) до моменту видачі державних актів на право власності на земельну ділянку.

Статтею 14 цього Закону передбачено, що в разі якщо власник земельної ділянки, яка знаходиться всередині єдиного масиву, що використовується спільно власниками земельних ділянок чи іншими особами для ведення

товарного сільськогосподарського виробництва, виявляє бажання використовувати належну йому земельну ділянку самостійно, він може обміняти її на іншу земельну ділянку на межі цього або іншого масиву. Обмін земельними ділянками здійснюється за згодою їх власників відповідно до закону та посвідчується нотаріально.

Згідно з п. 15 розд. X «Перехідні положення» ЗК України (у редакції, яка була чинною на момент виникнення спірних правовідносин) до набрання чинності законами України про державний земельний кадастр та про ринок земель, але не раніше 1 січня 2012 р., не допускається купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну на іншу земельну ділянку відповідно до закону та вилучення (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб.

Отже, законодавець передбачив декілька підстав отримання у власність земельної ділянки сільськогосподарського призначення, зокрема як земельний пай при приватизації сільськогосподарських підприємств для ведення товарного сільськогосподарського виробництва або як землі для ведення сільського господарства.

Законодавець не закріпив у ЗК України чи інших законах України порядок міни земельних часток (паїв) в інших випадках.

Отже, аналіз зазначених норм права дає можливість зробити висновок про те, що обмінними можуть бути земельні ділянки за схемою «пай на пай» та лише у випадку, передбаченому ст. 14 Закону (*постанова судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України від 12 жовтня 2016 р. у справі № 6-464цс16*).

1.8.7. За загальним правилом, закріпленим у ч. 4 ст. 120 ЗК України, особа, яка набула права власності на частину будівлі чи споруди стає власником відповідної частини земельної ділянки на тих самих умовах, на яких вона належала попередньому власнику, якщо інше не передбачено у договорі відчуження нерухомості.

При цьому при застосуванні положень ст. 120 ЗК України у поєднанні з нормою ст. 125 ЗК України слід виходити з того, що у випадку

переходу права власності на об'єкт нерухомості у встановленому законом порядку, право власності на земельну ділянку у набувача нерухомості виникає одночасно із виникненням права власності на зведені на земельній ділянці об'єкти. Це правило стосується й випадків, коли право на земельну ділянку не було зареєстроване одночасно з правом на нерухомість, однак земельна ділянка раніше набула ознак об'єкта права власності.

Окрім того, ч. 1 ст. 356 ЦК України передбачено, що власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю.

Відповідно до статей 364, 367 ЦК України кожен із співвласників має право на виділ його частки майна, що є у спільній частковій власності в натурі або його поділ з дотриманням вимог ст. 183 ЦК України.

Аналогічне положення закріплено в ч. 3 ст. 88 ЗК України.

За нормою ст. 87 ЗК України право спільної часткової власності на земельну ділянку виникає, зокрема, при придбанні у власність земельної ділянки двома чи більше особами за цивільно-правовими угодами, при прийнятті спадщини або за рішенням суду.

Частиною 1 ст. 88 ЗК України передбачено, що володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою, що перебуває у спільній частковій власності, здійснюються за згодою всіх співвласників згідно з договором, а у разі недосягнення згоди — у судовому порядку.

Відповідно до ч. 4 ст. 88 ЗК України учасник спільної часткової власності на земельну ділянку має право на отримання в його володіння, користування частини спільної земельної ділянки, що відповідає розміру належної йому частки (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12 жовтня 2016 р. у справі № 6-2099цс16*).

1.8.8. За положенням п. «а» ч. 2 ст. 83 ЗК України виключно з 25 квітня 2014 р., тобто з дати затвердження проекту землеустрою щодо встановлення (зміни) меж с. Количівка, спірна земельна ділянка може перебувати в комунальній власності, тобто належати відповідній територіальній громаді.

Оскільки відповідно до ч. 3 ст. 173 ЗК України включення земельних ділянок у межі району, села, селища, міста, району у місті не зумовлює припинення права власності чи права користування цими ділянками, крім

земельних ділянок, визначених ч. 4 цієї статті, право приватної власності на спірну земельну ділянку, набуте особою, слід вважати таким, що відповідає чинному на момент набуття законодавству України.

Особа набула право власності на земельну ділянку 20 січня 2014 р., тобто до прийняття відповідним органом рішення про включення спірних земель у межі населеного пункту 25 квітня 2014 р. (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 26 жовтня 2016 р. у справі № 6-805цс16; від 21 грудня 2016 р. у справі № 6-649цс16*).

1.8.9. Відповідно до ч. 1 ст. 24 ЗК України державним і комунальним сільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям надаються земельні ділянки із земель державної і комунальної власності у постійне користування для науково-дослідних, навчальних цілей та ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Стаття 150 ЗК України визначає склад особливо цінних земель і регулює особливості їх вилучення.

Так, за змістом цієї статті землі дослідних полів науково-дослідних установ є особливо цінними і можуть вилучатися (викуплятися) для будівництва об'єктів загальнодержавного значення, доріг, ліній електропередачі та зв'язку, трубопроводів, осушувальних і зрошувальних каналів, геодезичних пунктів, житла, об'єктів соціально-культурного призначення, нафтових і газових свердловин та виробничих споруд, пов'язаних з їх експлуатацією, за постановою Кабінету Міністрів України або за рішенням відповідної місцевої ради, якщо питання про вилучення (викуп) земельної ділянки погоджується Верховною Радою України.

Підстави припинення права користування земельною ділянкою передбачені ст. 141 ЗК України.

Правове регулювання вилучення земельних ділянок, наданих у постійне користування із земель державної чи комунальної власності, закріплене у ст. 149 ЗК України.

Вирішуючи спір, суди виходили з того, що на час прийняття селищною радою рішення про передачу у власність відповідачів спірних земельних ділянок право постійного користування державного підприємства земельними ділянками було припинено, оскільки ці земельні ділянки були вилучені та передані до земель запасу селищною радою на підставі

рішення Господарського суду Київської області від 30—31 грудня 2008 р., яке на той час було чинним.

Однак суди залишили поза увагою, що зазначене судове рішення було скасоване у зв'язку з нововиявленими обставинами рішенням Господарського суду Київської області від 21 квітня 2010 р., залишеним без змін постановою Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 2 липня 2010 р., з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні позову селищної ради про припинення права постійного користування земельною ділянкою, її вилучення, визнання недійсним та скасування державної реєстрації державного акту. Вищий господарський суд України постановою від 23 червня 2011 р. постанову Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 2 липня 2010 р. залишив без змін.

Таким чином, зазначене судове рішення Господарського суду Київської області від 30—31 грудня 2008 р. не може вважатися відповідним юридичним фактом, з яким земельний закон пов'язує припинення права користування державного підприємства зазначеними земельними ділянками.

Разом з тим Вищий господарський суд України постановою від 23 червня 2011 р. встановив, що відповідно до статуту, зареєстрованого Васильківською районною державною адміністрацією Київської області 23 жовтня 2001 р., державне підприємство є правонаступником ДСВ НАН України, створеного згідно з розпорядженням Ради Міністрів УРСР від 9 листопада 1961 р. № 1427-р. Цим же розпорядженням підприємству виділено 383,3 га із земель колгоспу «Україна» та 300 га неосвоєних земель забудови.

За положеннями ст. 84 ЗК України, ст. 6 Закону України «Про розмежування земель державної та комунальної власності» земельні ділянки, які використовуються для забезпечення діяльності Національної академії наук України, державних галузевих академій наук належать до земель державної власності, які не можуть передаватися у комунальну та приватну власність.

Відповідно до ст. 5 Закону України від 7 лютого 2002 р. № 3065-III «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» об'єкти майнового комплексу Національної академії наук України та галузевих академій наук використо-

вуються відповідно до законодавства України, а також статуту Національної академії наук України та статутів галузевих академій наук, а також статутів організацій, що віднесені до їх відання.

Вилучення земельних ділянок Національної академії наук України та галузевих академій наук може здійснюватися лише за згодою Президії Національної академії наук України та президій галузевих академій наук відповідно до ЗК України.

Зважаючи на зазначене, у справі, яка переглядалася, суди дійшли помилкового висновку про те, що примусове припинення права користування земельними ділянками державного підприємства є правомірним, отже у селищній раді були наявні правові підстави для розпорядження цими земельними ділянками.

Крім того, суди дійшли взаємовиключних висновків, а саме: вважаючи, що спірні земельні ділянки були правомірно передані у власність відповідачам у зв'язку з припиненням у судовому порядку права користування державного підприємства цими земельними ділянками, водночас зауважили, що позивач не довів належними та допустимими доказами, що спірні земельні ділянки знаходяться в межах земель, переданих у постійне користування цього підприємства (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 26 жовтня 2016 р. у справі № 6-1116ц16*).

1.8.10. За загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 261 ЦК України, перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Виходячи зі змісту статей 256, 261 ЦК України позовна давність є строком пред'явлення позову як безпосередньо особою, право якої порушене, так і тими суб'єктами, які уповноважені законом звертатися до суду з позовом в інтересах іншої особи — носія порушеного права (інтересу).

При цьому як у випадку пред'явлення позову самою особою, право якої порушене, так і в разі пред'явлення позову в інтересах цієї особи іншою уповноваженою на це особою, відлік позовної давності обчислюється з того самого моменту, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення її права або про особу, яка його порушила.

Таким чином, положення закону про початок перебігу позовної давності поширю-

ється й на звернення прокурора до суду із заявою про захист державних інтересів.

З огляду на положення ст. 261 ЦК України, ст. 45 ЦПК України суди повинні були з'ясувати, з якого моменту у прокурора виникло право на звернення до суду в інтересах держави в особі сільської ради з позовом про визнання недійсним державного акта на право власності на земельну ділянку. Це право пов'язане з моментом, коли саме повноважному органу, право якого порушене, стало відомо про таке порушення.

Враховуючи те, що прокурор пред'явив позов в інтересах держави в особі сільської ради, суди не з'ясували, коли саме зазначений орган місцевого самоврядування довідався або міг довідатися про порушення його права, тобто коли почався перебіг позовної давності.

Отже, ухвалюючи рішення у справі, яка переглядалася, суди не врахували положення закону та дійшли передчасного висновку про початок перебігу позовної давності з дня ухвалення апеляційним судом рішення про визнання недійсним договору купівлі-продажу земельної ділянки, на підставі якого відповідач отримав оспорюваний державний акт (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 26 жовтня 2016 р. у справі № 6-2070цс16; постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 грудня 2016 р. у справі № 6-1503цс16*).

1.8.11. Згідно з ч. 3 ст. 6 ЗК України 1990 р. передача земельних ділянок у власність громадян провадиться місцевими радами народних депутатів відповідно до їх компетенції за плату або безплатно.

Статтями 17, 18 ЗК України 1990 р. визначався певний порядок та підстави надання громадянам у власність земельних ділянок із земель державної або комунальної власності за рішенням органів державної влади в межах їх повноважень.

Відповідно до ст. 25 Закону України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» (у редакції, чинній на час прийняття оскаржуваних рішень; далі — Закон) сільські, селищні, міські ради правомочні розглядати і вирішувати питання, віднесені Конституцією України, цим та іншими законами до їх відання.

Стаття 26 цього Закону визначає виключну компетенцію сільських, селищних, міських рад.

Зокрема до виключної компетенції селищних рад відносяться лише повноваження щодо регулювання земельних правовідносин (п. 34) та встановлення земельного податку (п. 35).

Статтю 33 Закону визначено як власні, так і делеговані на підставі цього Закону повноваження селищних рад у сфері регулювання земельних відносин, до яких повноваження щодо надання земельних ділянок не віднесено.

Разом з тим за ст. 3 ЗК України 1990 р. повноваження щодо передачі, надання та вилучення земельних ділянок місцеві ради народних депутатів могли передавати відповідно органам державної виконавчої влади або виконавчим органам місцевого самоврядування.

За системним аналізом зазначених норм, беручи до уваги наявність прямої вказівки у ст. 3 ЗК України 1990 р., станом на листопад 2001 р. селищні ради мали повноваження для делегування частини своїх функцій у сфері регулювання земельних відносин, зокрема щодо надання, передачі та вилучення земельних ділянок виконкомам, за винятком тих повноважень, що відносяться до виключної компетенції селищних рад.

З 1 січня 2002 р. набрав чинності новий ЗК України.

Розширений перелік повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин наведено у ст. 12 ЗК України, згідно з яким виключно до компетенції сільської ради належить розпорядження землями територіальних громад та передача земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб. Можливості делегування таких повноважень від органів місцевого самоврядування до їх виконавчих органів законом не передбачено.

За змістом статей 116, 118 ЗК України громадяни та юридичні особи набувають права власності на земельні ділянки із земель державної або комунальної власності, у тому числі в порядку безоплатної приватизації, за рішенням органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень.

Отже, ЗК України, який набрав чинності з 1 січня 2002 р., на відміну від ЗК України 1990 р., не передбачає права сільських, селищних, міських рад на передачу своїх повноважень щодо надання, передачі або вилучення земельних ділянок виконавчим органам цих рад.

Таким чином, у зв'язку з виключенням права селищних рад передавати зазначені повнова-

ження своїм виконавчим комітетам останні втратили з 1 січня 2002 р. повноваження щодо надання, передачі та вилучення земельних ділянок, хоч відповідне рішення про делегування таких повноважень селищною радою і не скасовано (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 9 листопада 2016 р. у справі № 6-1855цс16*).

1.8.12. Пунктом 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) передбачено, що кожен має право на розгляд його справи судом.

Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції (п. 1 ст. 32 Конвенції), наголошує, що позовна давність — це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Застосування строків позовної давності має кілька важливих цілей, а саме: забезпечувати юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів, та запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце у далекому минулому, спираючись на докази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу (п. 51 рішення від 22 жовтня 1996 р. за заявами № 22083/93, 22095/93 у справі «Стабінгс та інші проти Сполученого Королівства»; п. 570 рішення від 20 вересня 2011 р. за заявою у справі «ВАН «Нафтова компанія «Юкос» проти Росії»).

Порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в ст. 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо.

Позивач повинен також довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також впливає із загального правила, встановленого ст. 60 ЦПК України, про обов'язковість доведення стороною спору тих обставин, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати

раніше (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 листопада 2016 р. у справі № 6-2469цс16*).

1.8.13. У ч. 1 ст. 777 ЦК України законодавець закріпив переважне право наймача, який належно виконує свої обов'язки за договором, на укладення договору на новий строк та передбачив певну процедуру здійснення цього права.

Права наймача, що встановлені ст. 777 ЦК України, є переважними, тобто за своєю правовою природою вони є привілеями носія таких прав, який має перевагу на укладення відповідних договорів перед третіми особами.

За відсутності заперечень орендодавця щодо поновлення договору оренди землі з попереднім добросовісним орендарем та за відсутності попереднього повідомлення останнього щодо наміру укладення нового договору оренди з новим орендарем, право особи на реалізацію свого переважного права, що передбачено ст. 777 ЦК України та ст. 33 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі», буде порушено, а така поведінка орендодавця відносно попереднього орендаря буде недобросовісною.

Враховуючи зазначене, судам слід встановити наявність вчинення орендарем конклюдентних дій, а саме продовження користування носієм переважного права спірною земельною ділянкою та внесення ним відповідної орендної плати після закінчення строку дії договору, які б свідчили про його намір скористатися своїм переважним правом та поновити договір оренди землі, строк дії якого закінчився, що підтверджує наявність підстав визнання договору оренди з новим орендарем недійсним, а договір оренди землі з носієм переважного права поновленим (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 листопада 2016 р. у справі № 6-2540цс16*).

1.8.14. Відповідно до ст. 123 ЗК України розроблений проект відведення земельної ділянки погоджується з територіальним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів, органом містобудування і архітектури та охорони культурної спадщини, природоохоронним і санітарно-епідеміологічним органами, а також з відповідним територіальним органом виконавчої влади з питань лісового або водного господарства (у разі вилучення (викупу), надання, зміни цільового призначення земельних ділянок лісгосподарського призначення чи водного фонду).

Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень. Зміна цільового призначення земель провадиться органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування, які приймають рішення про передачу цих земель у власність або надання у користування, вилучення (викуп) земель і затверджують проекти землеустрою або приймають рішення про створення об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення (частини 1, 2 ст. 20 ЗК України).

Висновок судів про віднесення спірної земельної ділянки до категорії земель рекреаційного призначення не ґрунтується на матеріалах справи, а висновок про порушення Київською міською радою норм статей 118, 123 ЗК України при вирішенні питання про надання у власність земельної ділянки не відповідає змісту зазначених норм.

Реституція як спосіб захисту цивільного права (ч. 1 ст. 216 ЦК України) застосовується лише в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним чи який визнано недійсним. У зв'язку з цим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлена тільки стороні недійсного правочину.

Норма ч. 1 ст. 216 ЦК України не може застосовуватись як підстава позову про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, яке було відчужене третій особі. Не підлягають задоволенню позови власників майна про визнання недійсними наступних правочинів щодо відчуження цього майна, які були вчинені після недійсного правочину.

Права особи, яка вважає себе власником майна, не підлягають захисту шляхом задоволення позову до набувача з використання правового механізму, встановленого статтями 215, 216 ЦК України. Такий спосіб захисту можливий лише шляхом подання в'їдикаційного позову, якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 388 ЦК України, які дають право витребувати в набувача це майно.

Таким чином, обраний прокурором спосіб захисту не відповідає вимогам закону (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 листопада 2016 р. у справі № 6-2069ц16*).

1.8.15. Згідно з абз. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України від 19 червня 2003 р. № 973-IV «Про фермерське господарство» для отримання (придбання) у власність або в оренду земельної ділянки державної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до відповідної районної державної адміністрації. Для отримання у власність або в оренду земельної ділянки із земель комунальної власності з метою ведення фермерського господарства громадяни звертаються до місцевої ради.

Відповідно до ч. 7 ст. 7 зазначеного Закону земельні ділянки надаються громадянам для ведення фермерського господарства єдиним масивом з розташованими на них водними джерелами та лісовими угіддями, наближеними до існуючих шляхів, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем та інших видів інженерної інфраструктури.

Отже, у справі, яка переглядалася, висновок суду про необхідність надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства єдиним масивом, а не на відстані одна від одної ділянки, був помилковим.

Проте це не призвело до неправильного вирішення спору, оскільки судом встановлено інші суттєві порушення вимог закону (*постанова судових палат у цивільних та адміністративних справах Верховного Суду України від 7 грудня 2016 р. у справі № 6-2237ц16*).

1.8.16. Згідно з частинами 1, 2 ст. 116 ЗК України громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень, визначених цим Кодексом.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 83 ЗК України землі, які належать на праві власності територіальним громадам сіл, селищ, міст, є комунальною власністю.

У комунальній власності перебувають усі землі в межах населених пунктів, крім земельних ділянок приватної та державної власності; земельні ділянки, на яких розташовані будівлі, споруди, інші об'єкти нерухомого майна комунальної власності незалежно від місця їх розташування.

У державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної та приватної власності (ст. 84 ЗК України).

Повноваження органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо передачі земельних ділянок у власність або користування чітко визначені ст. 122 ЗК України. Так, ч. 1 цієї статті передбачено, що сільські, селищні, міські ради передають земельні ділянки у власність або користування із земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб, а центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин (Держземагентство) та його територіальні органи відповідно до ч. 4 цієї статті має право розпоряджатися землями

сільськогосподарського призначення державної власності за межами населених пунктів.

Таким чином, із аналізу зазначених норм законодавства можна зробити висновок, що земельні ділянки перебувають у комунальній власності, тобто належать територіальній громаді, лише у випадку їх розташування в межах населеного пункту, а всіма іншими землями на території країни, які розташовані за межами населених пунктів, розпоряджаються саме органи виконавчої влади (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 грудня 2016 р. у справі № 6-1755цс16*).

Підрозділ 1.9. Спори щодо відшкодування майнової та/або моральної шкоди

1.9.1. Відповідно до ч. 1 ст. 1172 ЦК України юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків.

Отже, відповідальність юридичної або фізичної особи настає лише у випадках, коли особа, з вини якої заподіяна шкода, знаходиться з цією юридичною або фізичною особою в трудових відносинах, і шкоду заподіяно нею у зв'язку з виконанням трудових (службових) обов'язків.

При цьому під виконанням працівником своїх трудових (службових) обов'язків розуміється виконання ним роботи, зумовленої трудовим договором (контрактом), посадовими інструкціями, а також роботи, яка хоча і виходить за межі трудового договору чи посадової інструкції, але доручається юридичною або фізичною особою або спричинена необхідністю як на території роботодавця, так і за її межами. Це можуть бути дії виробничого, господарського, технічного та іншого характеру, вчинення яких безпосередньо входить до службових обов'язків працівника (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 вересня 2016 р. у справі № 6-933цс16*).

1.9.2. Загальні положення про відшкодування завданої майнової шкоди закріплені в положеннях ст. 1166 ЦК України.

У тих випадках, коли шкоди завдано працівниками під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків, зобов'язання щодо її відшкодування покладаються на роботодавця (ч. 1 ст. 1172 ЦК України).

Для покладення на юридичну особу відповідальності, передбаченої ст. 1172 ЦК України,

необхідна наявність як загальних умов деліктної відповідальності (протиправна поведінка працівника; причинний зв'язок між такою поведінкою і шкодою; вина особи, яка завдала шкоду), так і спеціальних умов (перебування у трудових відносинах з юридичною особою або фізичною особою — роботодавцем незалежно від характеру таких відносин; завдання шкоди під час виконання працівником своїх трудових (службових) обов'язків).

Під виконанням працівником своїх трудових (службових) обов'язків слід розуміти виконання роботи згідно з трудовим договором (контрактом), посадовими інструкціями, а також роботи, яка хоч і виходить за межі трудового договору або посадової інструкції, але доручається роботодавцем або викликана невідкладною виробничою необхідністю як на території роботодавця, так і за її межами протягом усього робочого часу (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 листопада 2016 р. у справі № 6-1693цс16*).

1.9.3. Спори про відшкодування фізичній особі моральної шкоди розглядаються, зокрема: коли право на її відшкодування безпосередньо передбачено нормами Конституції України або впливає з її положень; у випадках, передбачених законодавством, яке встановлює відповідальність за заподіяння моральної шкоди; при порушенні зобов'язань, які підпадають під дію Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів» (далі — Закон) чи інших законів, що регулюють такі зобов'язання і передбачають відшкодування моральної шкоди.

Покладаючи на відповідача обов'язок відшкодувати моральну шкоду, суд безпідставно

застосував правила ст. 1167 ЦК України, яка на спірні відносини не поширюється, оскільки регулює позадоговірні (деліктні) відносини. Правовідносини сторін впливають з договірних відносин щодо постачання відповідачем електричної енергії до будинку позивача — споживача цієї енергії.

Енергопостачальник несе відповідальність за шкоду, заподіяну споживачу або його майну, в розмірі й порядку, визначених законодавством. У разі тимчасового припинення електропостачання з вини енергопостачальника він несе відповідальність згідно з умовами договору в розмірі двократної вартості недовідпущеної споживачу електричної енергії. У разі порушення прав споживачів енергопостачальник несе відповідальність згідно із законодавством та договором.

Відповідно до положень статей 4, 22 Закону споживачі мають право на відшкодування моральної шкоди тільки в разі її заподіяння небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законом (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 9 листопада 2016 р. у справі № 6-1575цс16*).

1.9.4. Згідно зі ст. 41 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» Моторне (транспортне) страхове бюро України за рахунок коштів фонду захисту потерпілих відшкодовує шкоду на умовах, визначених цим Законом, у разі її заподіяння транспортним засобом, власник якого не застрахував свою цивільно-правову відповідальність, крім шкоди, заподіяної транспортному засобу, який не відповідає вимогам п. 1.7 ст. 1 цього Закону,

та майну, яке знаходилося в такому транспортному засобі.

Відповідно до підпункту 38.2.1 п. 38.2 ст. 38 цього Закону зазначене вище бюро після сплати страхового відшкодування має право подати регресний позов до власника транспортного засобу, який спричинив ДТП, який не застрахував свою цивільно-правову відповідальність.

Деліктне зобов'язання виникає з факту завдання шкоди (зокрема, майнової) і триває до моменту її відшкодування потерпілому в повному обсязі особою, яка завдала шкоду (статті 11, 599, 1166 ЦК України). Сторонами деліктного зобов'язання зазвичай виступають потерпілий (кредитор) і заподіювач шкоди (боржник). Разом з тим правила регулювання таких зобов'язань допускають можливість відшкодування завданої потерпілому шкоди не безпосередньо заподіювачем, а іншою особою за умови, що законом передбачено такий обов'язок іншої особи, хоч вона шкоди й не заподіювала. При цьому за ст. 1191 ЦК України особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом.

Таким чином, після виконання особою, що не завдала шкоди, свого обов'язку з відшкодування потерпілому шкоди, завданої іншою особою, потерпілий одержує повне задоволення своїх вимог, і тому первісне деліктне зобов'язання припиняється його належним виконанням (ст. 599 ЦК України) (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 16 листопада 2016 р. у справі № 6-2188цс16; від 14 грудня 2016 р. у справі № 6-2004цс16*).

Підрозділ 1.10. Спори щодо житлових правовідносин

1.10.1. Спадкоємець, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, є її власником з часу її відкриття, а документом для підтвердження права власності на спадкове майно є свідоцтво на спадщину, отримане в установленому законодавством порядку.

Відсутність реєстрації права власності відповідно до Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не зумовлює позбавлення особи прав користування та володіння належним їй на праві власності майном.

Правовий режим спільної часткової власності визначається гл. 26 ЦК України з урахуванням інтересів усіх її учасників. Володіння, користування і розпорядження частковою власністю здійснюється за згодою всіх співвласників, а за відсутності згоди спір вирішується судом. Незалежно від розміру часток співвласники при здійсненні зазначених повноважень мають рівні права.

Частиною 1 ст. 383 ЦК України встановлено, що власник житлового будинку має право користуватися помешканням для власного проживання, проживання членів своєї сім'ї, інших осіб.

Відповідно до вимог ст. 156 ЖК УРСР члени сім'ї власника жилого будинку, які проживають разом з ним у будинку, що йому належить, користуються жилим приміщенням нарівні з власником будинку, якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням.

Аналогічну норму містить також ст. 405 ЦК України.

Згідно з ч. 4 ст. 156 ЖК УРСР до членів сім'ї власника будинку (квартири) належать особи, зазначені у ч. 2 ст. 64 цього Кодексу, тобто дружина (чоловік), діти і батьки кожного з подружжя. Членами сім'ї власника може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом з наймачем і ведуть з ним спільне господарство. Припинення сімейних відносин з власником будинку (квартири) не позбавляє їх права користування займаним приміщенням.

За правилами ч. 4 ст. 109 ЖК УРСР ніхто не може бути виселений із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом.

Отже, члени сім'ї спадкоємця, який отримав свідоцтво на спадщину, але не здійснив реєстрації свого права власності в установленому законодавством порядку, мають нарівні з власником право користування жилим приміщенням, що належить спадкоємцю як спадщина, якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 липня 2016 р. у справі № 6-3095цс15*).

1.10.2. Частиною 1 ст. 383 ЦК України та ст. 150 ЖК УРСР закріплені положення, відповідно до яких громадяни, які мають у приватній власності будинок (частину будинку), квартиру, користуються ним (нею) для особистого проживання і проживання членів їх сімей та інших

осіб, мають право розпоряджатися цією власністю на свій розсуд.

Частиною 1 ст. 156 ЖК УРСР передбачено, що члени сім'ї власника жилого будинку, які проживають разом із ним у будинку, що йому належить, користуються жилим приміщенням нарівні з власником будинку, якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням.

Аналогічну норму містить також ст. 405 ЦК України.

Відповідно до ч. 4 ст. 156 ЖК України до членів сім'ї власника належать особи, зазначені в ч. 2 ст. 64 цього Кодексу, а саме подружжя, їх діти і батьки. Членами сім'ї власника може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом з ним і ведуть з ним спільне господарство.

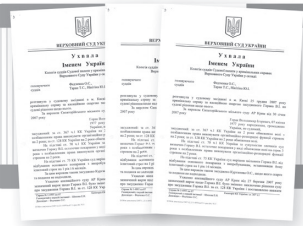
За змістом зазначених норм матеріального права правом користування житлом, яке знаходиться у власності особи, мають члени сім'ї власника нарівні з власником будинку, якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням, а також інші особи, якщо вони постійно проживають разом з ним і ведуть з ним спільне господарство.

Згідно з положеннями ст. 391 ЦК України власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном.

Аналіз зазначеної норми дає підстави для висновку про те, що власник має право вимагати від осіб, які не є членами його сім'ї, а також не відносяться до кола осіб, які постійно проживають разом з ним і ведуть з ним спільне господарство, усунення порушень свого права власності у будь-який час (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 листопада 2016 р. у справі № 6-709цс16*).

(Продовження матеріалу буде опубліковане в наступних номерах журналу)

Аналіз судової практики

Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 212⁷ — 212²¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (статті 157—160 Кримінального кодексу України)*

I. Судова практика застосування законодавства про відповідальність за порушення обмежень щодо ведення передвиборної агітації, агітацію в день проведення референдуму (ст. 212¹⁰ КпАП)

2. Судовий розгляд

2.6. Агітація в день проведення референдуму

Для підтвердження такого складу правопорушення, як агітація в день проведення референдуму, судам необхідно перевіряти:

1) наявність агітації: зазначити, у якій формі її здійснено; чи не є вона висвітленням офіційної позиції Президента України та Верховної Ради України про проведення всеукраїнського референдуму про внесення змін до розділів I «Загальні засади», III «Вибори. Референдум», XIII «Внесення змін до Конституції України» та референдуму про зміну території України, або роз'яснювальною діяльністю ініціативної групи референдуму щодо пропонованого питання референдуму (частини 3—5 ст. 70 Закону України від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI «Про всеукраїнський референдум» (далі — Закон № 5475-VI));

2) яким суб'єктом здійснювалася агітація: представником ініціативної групи референ-

думу, всеукраїнської громадської організації, партією, депутатом від партії, посадовою (службовою) особою підприємства—розповсюджувача реклами, фізичною особою, яка має право голосу;

3) чи не є особа, яка проводила агітацію, суб'єктом, стосовно якого встановлено обмеження щодо ведення агітації референдуму (ч. 1 ст. 76 Закону № 5475-VI);

4) чи не передбачено відповідальність за вчинені дії статтями 212⁹, 212¹³, 212¹⁴ КпАП.

Незважаючи на те, що останні 15 років в Україні не проводилися референдуми, особи, уповноважені складати протоколи про адміністративні правопорушення, та судді помилково кваліфікували протиправні дії за таким складом правопорушення, як агітація в день проведення референдуму, хоча дії було вчинено під час виборчого процесу.

Так, постановою судді Дніпровського районного суду м. Києва від 11 листопада

*Продовження. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. № 11. — С. 33—40; № 12. — С. 37—46; за 2017 р. № 1. — С. 29—35.

2015 р. Р. визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212¹⁰ КпАП.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення Р. 24 жовтня 2015 р. о 12 год. у квартирі здійснював агітацію за партію, чим порушив правила агітації в день проведення референдуму.

Суд притягнув Р. до адміністративної відповідальності, не зазначивши, які саме дії вчинив Р., без посилання на норми виборчого закону і склад правопорушення, залишивши поза увагою неправильну кваліфікацію дій на стадії досудового провадження.

Ураховуючи, що 25 жовтня 2015 р. проводились місцеві вибори, а Р. здійснював агітацію 24 жовтня 2015 р., чим порушив ч. 2 ст. 54 Закону від 14 липня 2015 р. № 595-VIII «Про місцеві вибори» (далі — Закон № 595-VIII), його дії необхідно було кваліфікувати за таким складом, як проведення передвиборної агітації поза строками, встановленими законом. Однак така кваліфікація була б правильною, якби дії було вчинено за межами квартири, оскільки у власному помешканні не заборонено агітувати навіть у день проведення виборів. У постанові не зазначено, які дії здійснив Р., вбачається, що не зняв з балкону агітаційний плакат.

Постановою судді цього ж суду від 9 листопада 2015 р. Т. притягнуто до відповідальності за ст. 212¹⁰ КпАП за те, що 25 жовтня 2015 р. о 10 год. він порушив обмеження щодо ведення передвиборної агітації, а саме агітував у день проведення референдуму.

У судовому засіданні Т. вину визнав і заявив, що забув зняти банер з балкона.

Незважаючи на те, що 25 жовтня 2015 р. проводились місцеві вибори, а не референдум, суд притягнув Т. до відповідальності, при цьому не зазначивши, норму якого виборчого закону порушено, за яким складом кваліфіковано протиправні дії, залишив поза увагою неправильну кваліфікацію дій на стадії досудового провадження.

Статтею 212¹⁰ КпАП передбачено відповідальність за порушення обмежень щодо ведення передвиборної агітації під час виборів Президента України, виборів депутатів Верховної Ради України, місцевих виборів, а також за порушення обмежень щодо агітації референдуму. Однак деякі судді неправильно застосовують положення ст. 212¹⁰ КпАП, помилково

вважаючи, що до адміністративної відповідальності за цією статтею можуть бути притягнуті особи тільки за порушення обмежень агітації референдуму.

Так, Києво-Святошинський районний суд Київської області постановою від 26 жовтня 2015 р. звільнив А. від відповідальності за ст. 212¹⁰ КпАП у зв'язку з відсутністю події та складу адміністративного правопорушення, провадження у справі закрит.

Відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення 24 жовтня 2015 р. о 1 год. 30 хв. у сел. Чабани А. здійснював агітацію шляхом розклеювання листівок поза строками, встановленими законом.

У постанові суду зазначено, що в даному випадку відсутні подія і склад адміністративного правопорушення, оскільки проводились місцеві вибори, а не референдум.

Слід звернути увагу, що у протоколі про адміністративне правопорушення було правильно кваліфіковано протиправні дії і зафіксовано факт порушення строків проведення передвиборної агітації під час процесу місцевих виборів, оскільки А. розклеював агітаційні листівки 24 жовтня 2015 р. — напередодні дня виборів, чим порушив ч. 2 ст. 54 Закону № 595-VIII.

Вбачається, що суддя вирішив, що до відповідальності за ст. 212¹⁰ КпАП можуть бути притягнуті особи тільки під час підготовки та проведення референдуму, що є неправильним.

Дніпровський районний суд м. Києва постановою від 20 листопада 2015 р. визнав З. винною у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 212¹⁰ КпАП, і звільнив її від відповідальності на підставі ст. 22 КпАП, обмежившись усним зауваженням.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення З. 24 жовтня 2015 р. об 11 год. здійснювала агітацію за політичну партію, чим порушила заборону агітації в день проведення референдуму.

Ухвалюючи рішення, суд не послався на порушення відповідної статті Закону № 595-VIII, не кваліфікував протиправні дії за конкретним складом, передбаченим ст. 212¹⁰ КпАП, не виправив помилку досудового провадження, коли дії З. було кваліфіковано як «порушення заборони ведення агітації в день проведення референдуму», незважаючи на те, що 25 жовтня 2015 р. проводились місцеві вибори, а не референдум.

II. Судова практика застосування законодавства про відповідальність за порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях (ст. 212¹⁴ КпАП)

Статтею 212¹⁴ КпАП передбачено відповідальність за порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях громадянином; порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами підприємствами—розповсюджувачами реклами.

Об'єктом такого правопорушення є суспільні відносини у сфері виборчого процесу, зокрема під час підготовки та проведення передвиборної агітації, порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами під час виборчого процесу місцевих виборів, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів, старости; виборів депутатів Верховної Ради України, виборів Президента України та процесу підготовки і проведення референдуму; виборчі права громадян, право на участь у референдумі, а також право на проведення передвиборної агітації та агітації референдуму.

Безпосереднім об'єктом є порядок розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами.

Об'єктивна сторона правопорушення виражається:

— у порушенні встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами громадянином;

— у розміщенні агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом місцях громадянином;

— у порушенні встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами підприємствами—розповсюджувачами реклами.

Кваліфікуючою ознакою правопорушення є його вчинення підприємствами—розповсюджувачами реклами.

Суб'єкт адміністративного правопорушення — осудна особа, якій на момент вчинення правопорушення виповнилося 16 років; посадова особа підприємств—розповсюджувачів реклами.

Суб'єктивна сторона правопорушення виражається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу.

Диспозиція ст. 212¹⁴ КпАП є бланкетною, тому особи, які уповноважені складати протоколи про адміністративні правопорушення, і судді для правильного застосування на практиці її положень мають звертатися до відповідних норм законів України та нормативно-правових актів, якими регулюються правовідносини у сфері виборчого права, порушення яких і свідчить про наявність ознак одного зі складів правопорушення, передбаченого зазначеною статтею.

Спільною ознакою для всіх трьох складів правопорушення, передбаченого ст. 212¹⁴ КпАП, є наявність агітаційних матеріалів чи політичної реклами.

Так, під агітаційними матеріалами слід розуміти:

— інформацію, зафіксовану на папері (виборчі листівки, плакати, стенди, постери, брошури, інші друковані видання, а також матеріали, що розміщуються на носіях зовнішньої реклами);

— інформацію, зафіксовану на електронних носіях (аудіовізуальні твори), що містить виступи, інтерв'ю, нариси, відеофільми, аудіо- та відеокліпи, інші публікації та повідомлення, зміст яких — спонукати виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата у депутати або партію—суб'єкта виборчого процесу, що супроводжується або ні роз'ясненням політики якої-небудь партії чи громадської організації (статті 54, 56 Закону № 595-VIII).

Реклама друкованих видань (газет, журналів, книг), інших товарів та послуг з використанням прізвищ чи зображень (портретів) кандидатів, назв чи символіки партій—суб'єктів виборчого процесу належить до політичної реклами, визначення якої наведено у ч. 5 ст. 57 Закону № 595-VIII та ч. 3 ст. 68 Закону від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI «Про вибори народних депутатів України» (далі — Закон № 4061-VI).

Так, згідно з ч. 4 ст. 54 Закону № 595-VIII офіційні повідомлення в період виборчого процесу про дії кандидатів, пов'язані з виконанням ними посадових (службових) повноважень, передбачених Конституцією та законами України, підготовлені у порядку, визначеному Законом України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місце-

вого самоврядування в Україні засобами масової інформації», не є передвиборною агітацією (агітаційними матеріалами). Такі офіційні повідомлення не повинні містити коментарів агітаційного характеру, а також відео-, аудіозаписів, кінозйомок, фотоілюстрацій про дії зазначених осіб як кандидатів.

Порядок розміщення зовнішньої реклами визначено у ст. 16 Закону від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР «Про рекламу» (далі — Закон № 270/96-ВР). Так, відповідно до абз. 1 ч. 1 цієї статті розміщення зовнішньої реклами у населених пунктах проводиться на підставі дозволів, що надаються виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, а поза межами населених пунктів — на підставі дозволів, що надаються обласними державними адміністраціями в порядку, встановленому цими органами на підставі типових правил, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Під час видачі дозволів на розміщення зовнішньої реклами втручання у форму та зміст зовнішньої реклами забороняється. Дозвіл надається строком на п'ять років, якщо менший строк не зазначено у заяві.

Розміщення зовнішньої реклами у межах смуги відведення автомобільних доріг здійснюється відповідно до Закону № 270/96-ВР на підставі зазначених дозволів, які оформляються за участю центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері дорожнього господарства та управління автомобільними дорогами, або їх власників та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпеки дорожнього руху.

Зовнішня реклама на територіях, будинках та спорудах розміщується за згодою їх власників або уповноважених ними органів (осіб) (абз. 4 ч. 1 ст. 16 Закону № 270/96-ВР).

Згідно з ч. 1 ст. 17 Закону № 270/96-ВР розміщення внутрішньої реклами погоджується лише з власником місця її розташування або з уповноваженою ним особою. При погодженні розміщення внутрішньої реклами втручання у форму та зміст реклами забороняється.

Частиною 2 ст. 17 Закону № 270/96-ВР передбачено заборону розміщувати внутрішню рекламу у приміщеннях державних органів та органів місцевого самоврядування, дошкільних навчальних закладах, середніх загальноосвітніх школах та спеціалізованих загальноосвітніх закладах освіти.

Розміщення реклами на транспорті погоджується лише з власниками об'єктів транспорту або уповноваженими ними органами (особами). Розміщення реклами на транспорті повинно відповідати вимогам безпеки та правил дорожнього руху.

За умови розміщення реклами на транспорті з дотриманням вимог безпеки і правил дорожнього руху забороняється вимагати від власників транспортних засобів отримання дозволів, погоджень, інших документів щодо розміщення реклами.

Однак відповідно до п. 6 ч. 9 ст. 60 Закону № 595-VIII заборонено розміщувати носії політичної реклами на зовнішній поверхні та всередині транспортних засобів громадського користування, у тому числі таксі, у приміщеннях та на будівлях станцій метрополітену, автобусних та залізничних вокзалів, портів та аеропортів.

Суперечність норм законів № 270/96-ВР (якими дозволяється) та № 595-VIII (нормами якого забороняється розміщення політичної реклами на транспорті громадського користування) потребує врегулювання на законодавчому рівні.

Умови виготовлення та порядок розміщення друкованих агітаційних матеріалів, до яких належать плакати, стенди, листівки, постери, інша друкована продукція з написами, що стосуються передвиборної агітації, а також матеріали, що розміщуються на носіях зовнішньої реклами, передбачені ст. 56 Закону № 595-VIII.

Так, відповідно до ч. 4 цієї статті плакати, стенди, листівки та інші друковані агітаційні матеріали (крім матеріалів, що розміщуються на носіях зовнішньої реклами) розміщуються лише у місцях, визначених і обладнаних місцевими органами виконавчої влади чи органами місцевого самоврядування не пізніше як за 45 днів до дня голосування. Таке рішення місцевих органів виконавчої влади про визначені та обладнані місця для розміщення агітаційних матеріалів згідно зі ст. 5 Закону від 13 січня 2011 р. № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» має бути оприлюднено в офіційних друкованих виданнях; на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет; на єдиному державному веб-порталі відкритих даних; на інформаційних стендах; будь-яким іншим способом.

Порядок розміщення агітаційних матеріалів та/або політичної реклами у ЗМІ передбачено статтями 57—59 Закону № 595-VIII із врахуванням обмежень, передбачених ст. 60 цього Закону.

Згідно з ч. 2 ст. 65 Закону № 4061-VI та ч. 3 ст. 51 Закону № 595-VIII ЗМІ, інформаційні агентства можуть брати участь у спеціальному інформаційному забезпеченні виборів на замовлення Центральної чи окружної виборчої комісії, а щодо фактів та подій, пов'язаних з виборчим процесом, — із власної ініціативи з дотриманням вимог цих законів.

1. Досудове провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 212¹⁴ КпАП

Диспозицією ст. 212¹⁴ КпАП визначено три склади адміністративного правопорушення:

- порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами громадянином;
- розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом місцях громадянином;
- порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами підприємствами—розповсюджувачами реклами.

Спільною ознакою для всіх трьох складів правопорушення є наявність агітаційних матеріалів чи політичної реклами.

Для розмежування протиправних дій за такими складами, як порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами громадянином та розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом місцях громадянином необхідно звернути увагу на таке.

Порядок розміщення агітаційних матеріалів — це розміщення:

- на стендах, дошках оголошень у місцях, визначених і обладнаних місцевими органами виконавчої влади чи органами місцевого самоврядування агітаційних матеріалів чи політичної реклами не пізніше як за 45 днів до дня голосування (ч. 4 ст. 56 Закону № 595-VIII);
- на носіях зовнішньої реклами у населених пунктах згідно з ч. 1 ст. 16 Закону № 270/96-ВР агітаційних матеріалів чи політичної реклами на підставі дозволів, що надаються виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, а поза межами населених пунктів — на підставі дозволів, що надаються обласними державними адміністраціями в порядку, встановленому цими органами на підставі типо-

Інформаційні агентства, ЗМІ, що поширюють інформацію про події, пов'язані з виборами, не можуть допускати замовчування суспільно необхідної інформації, що стосується цих подій, якщо вона була їм відома на момент поширення інформації. ЗМІ та інформаційні агентства повинні намагатися отримувати інформацію про події, пов'язані з виборами, з двох і більше джерел, віддаючи перевагу першоджерелам.

вих правил, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, з урахуванням обмежень, передбачених ст. 60 Закону № 595-VIII;

— у друкованих та аудіовізуальних (електронних) ЗМІ агітаційних матеріалів чи політичної реклами, що оформлені у виді виступів, інтерв'ю, нарисів, відеофільмів, аудіо- та відеокліпів, інших публікацій та повідомлень, що здійснюється відповідно до положень статей 57—59 Закону № 595-VIII з урахуванням обмежень, передбачених ст. 60 цього Закону.

Агітаційні матеріали також розміщуються під час проведення передвиборної агітації у формах, передбачених пунктами 1, 2, 3, 5, 7, 9 ч. 5 ст. 54 Закону № 595-VIII. Зокрема:

- а) проведення зборів громадян, інших зустрічей з виборцями;
- б) проведення мітингів, походів, демонстрацій, пікетів;
- в) проведення публічних дебатів, дискусій, круглих столів, прес-конференцій стосовно положень передвиборних програм місцевих організацій партій—суб'єктів виборчого процесу, їх політичної діяльності чи політичної діяльності кандидатів;
- г) розповсюдження виборчих листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів чи друкованих видань, в яких розміщено матеріали передвиборної агітації;
- г) проведення концертів, вистав, спортивних змагань, демонстрації фільмів та телепередач чи інших публічних заходів (що супроводжуються розміщенням на різного видах носіях матеріалів передвиборної агітації) за підтримки місцевої організації партії—суб'єкта виборчого процесу, кандидата, а також оприлюднення інформації про таку підтримку;
- д) встановлення агітаційних наметів із дотриманням вимог Закону № 270/96-ВР.

Згідно з ч. 5 ст. 55 Закону № 595-VIII місцеві організації партій, кандидати у депутати від яких зареєстровані в багатомандатному виборчому окрузі, кандидати у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидати на посаду сільського, селищного, міського голови, старости мають право встановлювати агітаційні намети для проведення агітації на свою підтримку, поширення друкованих та інших агітаційних матеріалів.

Відповідно до ч. 3 ст. 56 Закону № 595-VIII місцеві організації партій, кандидати у депутати від яких зареєстровані в багатомандатних виборчих округах, кандидати у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидати на посаду сільського, селищного, міського голови, старости зобов'язані подати по одному примірнику кожного друкованого агітаційного матеріалу, виготовленого за рахунок власних виборчих фондів не пізніше як через два дні після його виготовлення до відповідної територіальної виборчої комісії.

Громадяни України мають право здійснювати передвиборну агітацію, вільно і всебічно обговорювати політичні, ділові, особисті якості та передвиборні програми кандидатів, місцевих організацій партій.

І, відповідно, під час такої передвиборної агітації громадяни мають право розміщувати у місцях, не заборонених законом, агітаційні матеріали чи політичну рекламу із дотриманням строків, передбачених ч. 2 ст. 54 Закону № 595-VIII, та обмежень, передбачених ст. 60 цього Закону.

Отже, агітаційні матеріали розміщуються у приміщенні під час проведення зборів, зустрічей, дебатів, круглих столів, прес-конференцій на стінах, столах у виді брошур, буклетів, листівок, газет, плакатів; на вулиці під час проведення мітингів, походів, демонстрацій, пікетів, проведення концертів, вистав, спортивних змагань, демонстрації фільмів та телепередач чи інших публічних заходів (плакати, банери); на одязі (футболки, куртки, кепки); на носіях зовнішньої реклами.

Про виділення місць для розміщення матеріалів передвиборної агітації місцеві органи влади ухвалюють відповідне рішення, яке оприлюднюється для ознайомлення з ним учасників виборчого процесу.

Передвиборні агітаційні матеріали знімаються з 24 год. останньої п'ятниці, що передує дню голосування, відповідними службами місцевих органів виконавчої влади та

органів місцевого самоврядування (ч. 11 ст. 60 Закону № 595-VIII).

З часу припинення передвиборної агітації відповідно до цього Закону забороняються проведення агітаційних заходів, розповсюдження передвиборних агітаційних матеріалів у ЗМІ, демонстрація агітаційних фільмів чи кліпів, розповсюдження виборчих листівок, плакатів, інших друкованих агітаційних матеріалів чи друкованих видань, в яких розміщено матеріали передвиборної агітації, публічні заклики голосувати за чи не голосувати за кандидатів на відповідних місцевих виборах або публічна оцінка діяльності цих кандидатів (ч. 12 ст. 60 Закону № 595-VIII).

У протоколі про адміністративне правопорушення недостатньо послатися тільки на назву та частину статті КпАП. Слід розкрити її зміст і зазначити вчинені дії.

На підтвердження порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами громадянином у протоколі про адміністративне правопорушення слід зазначити: по-перше, який порядок розміщення порушено та в якій формі оформлено друковані та/або аудіовізуальні агітаційні матеріали чи політичну рекламу (виступ, інтерв'ю, нарис, відеофільм, аудіо- та відеокліп тощо); по-друге, які норми виборчого законодавства порушено, навести докази і додати матеріали на підтвердження вчиненого; по-третє, чи порушено порядок розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами; по-четверте, що особа, яка порушила порядок, є суб'єктом правопорушення і не є посадовою особою підприємства—розповсюджувача реклами; по-п'яте, що порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів здійснено на користь партії, кандидат якої офіційно зареєстрований ЦВК; по-шосте, права яких суб'єктів виборчого процесу порушено такими протиправними діями.

До протоколу необхідно долучати матеріали на підтвердження викладеної інформації, зокрема копію рішення ЦВК про реєстрацію кандидата, примірники вилучених агітаційних матеріалів чи політичної реклами, копію рішення місцевого органу влади про визначення місць для розміщення матеріалів передвиборної агітації чи зовнішньої реклами.

Розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом

місцях громадянином означає, що забороняється розмішувати:

— політичну рекламу в одному блоці з комерційною чи соціальною рекламою;

— агітаційні матеріали чи політичну рекламу в зарубіжних ЗМІ, що діють на території України;

— друковані передвиборні агітаційні матеріали, політичну рекламу та повідомлення про перебіг виборчого процесу на пам'ятках архітектури, на об'єктах культурної спадщини, на будинках і в приміщеннях органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної та комунальної форми власності, а також у місцях, де вони перешкоджають безпеці дорожнього руху;

— носії політичної реклами на зовнішній поверхні та всередині транспортних засобів громадського користування, у тому числі таксі, у приміщеннях та на будівлях станцій метрополітену, автобусних та залізничних вокзалів, портів та аеропортів;

— матеріали передвиборної агітації, у тому числі політичної реклами, через телерадіотрансляційні або інші інформаційні мережі сповіщення пасажирів та інформаційні табло у приміщеннях станцій та вагонах метрополітену, автобусних та залізничних вокзалів, портів та аеропортів, у транспортних засобах громадського користування (ч. 9 ст. 60 Закону № 595-VIII).

Забороняється також розмішувати агітаційні матеріали та політичну рекламу кандидатам, які займають посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, у військових частинах (формуваннях), на державних, комунальних підприємствах, у закладах, установах, організаціях (у тому числі за сумісництвом), у службовому транспорті, приміщеннях та інших об'єктах за місцем роботи (ч. 2 ст. 60 Закону № 595-VIII).

При складанні протоколу про адміністративне правопорушення за таким складом, як розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом місцях громадянином, необхідно зазначити: по-перше, у якому забороненому місці розміщено агітаційні матеріали чи політичну рекламу і якою нормою виборчого законодавства таке місце визначено забороненим, докази і додати матеріали на підтвердження вчиненого; по-друге, у забороненому місці розміщено агітаційні матеріали чи політичну рекламу і відповідно до якої норми

виборчого законодавства друковані матеріали визначаються як агітаційні матеріали або як політична реклама; по-третє, що особа, яка порушила порядок, є суб'єктом правопорушення і не є посадовою особою підприємства—розповсюджувача реклами; по-четверте, що розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом місцях громадянином здійснено на користь партії, кандидат якої офіційно зареєстрований ЦВК; по-п'яте, чи є потерпілий/і за наслідками протиправних дій.

Кваліфікуючою ознакою складу правопорушення за ч. 2 ст. 212¹⁴ КпАП є порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами підприємствами—розповсюджувачами реклами.

Розповсюджувачі реклами — це ЗМІ (друковані, електронні, телерадіокомпанії), рекламні та інформаційні агенції, типографії, партії, яким належать ЗМІ, інтернет-сайти.

Відповідно до ч. 1 ст. 58 Закону № 595-VIII місцеві організації партій, кандидати в депутати від яких зареєстровані в багатомандатних виборчих округах, кандидати у депутати в одномандатному виборчому окрузі, кандидати на посаду сільського, селищного, міського голови, старости мають право за рахунок коштів власних виборчих фондів публікувати агітаційні матеріали, в тому числі передвиборні програми, в друкованих ЗМІ усіх форм власності, за винятком зарубіжних ЗМІ, що діють на території України.

Розповсюджувачі зовнішньої реклами повинні забезпечити рівний доступ та рівні умови для місцевих організацій партій-суб'єктів виборчого процесу, кандидатів до розміщення агітаційних матеріалів (політичної реклами) з використанням носіїв зовнішньої реклами.

У протоколі про адміністративне правопорушення за ч. 2 ст. 212¹⁴ КпАП недостатньо зазначити частину і назву статті КпАП, необхідно розкрити зміст і зазначити конкретні вчинені дії.

На підтвердження порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами підприємствами—розповсюджувачами реклами (положення статей 54—60 Закону № 595-VIII) необхідно вказати, що: по-перше, порушено порядок розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами в друкованих чи аудіовізуальних (електронних) ЗМІ, у якій формі оформлено агітаційні матеріали; або порядок розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами на стендах, дошках оголошень —

у місцях, визначених і обладнаних місцевими органами виконавчої влади чи органами місцевого самоврядування; або порядок розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами на носіях зовнішньої реклами у населених пунктах чи поза межами населених пунктів; або порядок розміщення агітаційних матеріалів та політичної реклами під час проведення передвиборної агітації у формах передбачених пунктами 1—3, 5—7, 9 ч. 5 ст. 54 Закону № 595-VIII; по-друге, які норми виборчого законодавства порушено щодо порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами (зазначити таку норму), навести докази і додати матеріали на підтвердження вчиненого; по-третє, слід зазначити, чи порушено порядок розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами (зазначити, якими матеріалами це підтверджено); по-четверте, слід зазначити, що підприємство—розповсюджувач реклами, яке порушило порядок, належить (працює за договором) партії, кандидату в депутати, суб'єкту виборчого процесу, який зареєстрований як кандидат в депутати, представник партії; або, що підприємство—розповсюджувач реклами не належить партії, кандидату в депутати; по-п'яте, слід зазначити, права яких суб'єктів виборчого процесу порушено такими протиправними діями.

Узагальненням судової практики встановлено, що не всі особи, уповноважені складати протоколи про адміністративне правопорушення за ст. 212¹⁴ КпАП, виконують всі вимоги, передбачені ст. 256 цього Кодексу, через що суди правомірно закривають справи.

Так, Подільський районний суд м. Києва постановою від 30 жовтня 2015 р. справу щодо А. заклав за відсутності в його діях складу правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення 18 жовтня 2015 р. А. порушив порядок розміщення агітаційної реклами, а саме розклеював її на стовпах.

Розглянувши матеріали цієї справи, порушеної за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП (у протоколі зазначено ч. 14 ст. 212 КпАП), по суті, суд дійшов висновку, що в діях А. немає складу правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП, виходячи з такого: протокол складено за ч. 14 ст. 212 КпАП, ст. 212 КпАП не містить ч. 14; ст. 212 КпАП виключено на підставі Закону від 15 червня 1992 р. № 2354-XII; якщо особа мала на увазі ст. 212 з індексом 14, яка передбачає відповідальність за порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів чи полі-

тичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях, то ця стаття має дві частини; ч. 1 ст. 212¹⁴ передбачає відповідальність за порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях громадянином. У цьому випадку службова особа, яка склала протокол, не конкретизувала, який закон порушено, хоча ст. 212¹⁴ КпАП є бланкетною; не конкретизовано також, що це були за матеріали, їхнє фото і самі матеріали відсутні, не зрозуміло, чи це були агітаційні матеріали, чи політична реклама, що передбачено ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП; поняття агітаційної реклами ст. 212¹⁴ КпАП не містить.

Непоодинокі випадки, коли у протоколах про адміністративне правопорушення немає посилання на норму виборчого законодавства, порушення якої і є ознакою порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами громадянином (підприємствами—розповсюджувачами реклами) або розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами у заборонених законом місцях громадянином, через що справу про адміністративне правопорушення суди повертають на дооформлення.

Так, Голосіївський районний суд м. Києва постановою від 27 листопада 2015 р. справу щодо В. за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП, що надійшла з Голосіївського РУ ГУ МВС України у м. Києві, повернув на доопрацювання через таке.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення 18 жовтня 2015 р. В. близько 1 год. 30 хв. у м. Києві по просп. 40-річчя Жовтня на стовпах розклеював листівки політичного змісту від однієї з партій.

У постанові суддя зазначив, що відповідальність за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП настає у разі порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях громадянином. Тобто зазначена диспозиція статті містить бланкетну норму і відсилає до інших нормативних документів.

Водночас у протоколі не зазначено, чи порушив В., розклеюючи листівки, встановлений законом порядок їх розміщення чи розміщував їх у заборонених місцях, якщо так, то яку норму закону ним було порушено.

З огляду на це та керуючись статтями 7, 256 КпАП суддя повернув справу на доопрацювання.

2. Судовий розгляд

Залежно від того, за яким складом вчинено адміністративне правопорушення, змінюється предмет доказування.

Спільним предметом доказування для всіх трьох складів правопорушень, передбачених ст. 212¹⁴ КпАП, є наявність агітаційних матеріалів чи політичної реклами. А оскільки ця стаття є бланкетною, суд має не тільки зазначити, що виявлено агітаційні матеріали та/або політична реклама, які розміщені з порушенням встановленого законом порядку, або розміщені у заборонених законом місцях, але й чому виявлені матеріали є агітаційними (а не інформаційними) або матеріалами політичної реклами та навести відповідні норми законів № 595-VIII, 4061-VI, законів від 5 березня 1999 р. № 474-XIV «Про вибори Президента України», № 5475-VI чи № 270/96-ВР, якими регулюється питання їх розміщення.

Результати розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 212¹⁴ КпАП, за 2010—2016 рр. наведено у табл. 2 на стор. 45.

2.1. Порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами громадянином

Під час розгляду таких справ на підтвердження складу правопорушення, крім доведення загального предмета доказування, необхідно також довести:

— порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами із зазначенням конкретних положень виборчого законодавства, яке було порушено протиправними діями;

— що таке порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами здійснено конкретним, встановленим громадянином (який не є посадовою особою підприємства—розповсюджувача реклами);

— на користь якого кандидата (партії) розміщувались агітаційні матеріали (зареєстрований/не зареєстрований ЦВК);

— що розміщення агітаційних матеріалів чи матеріалів політичної реклами відбувалось під час виборчого процесу (поза строками виборчого процесу/з порушенням строків, передбачених виборчим законодавством);

— чи не передбачено відповідальність за вчинені протиправні дії статтями 212⁹, 212¹⁰, 212¹³ КпАП.

Подільський районний суд м. Києва постановою від 12 листопада 2015 р. визнав винним Г. у порушенні порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами чи розміщення їх у заборонених законом місцях за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП (за двома складами, що є неправильним).

Відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення Г. 19 жовтня 2015 р. близько 13 год. 30 хв. у м. Києві на просп. Правди, розмі-

щував агітаційні матеріали у не визначених органами місцевого самоврядування місцях, чим порушив ч. 4 ст. 56 Закону № 595-VIII.

Однак у постанові не зазначено, за яким складом кваліфіковано дії Г.: порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами чи розміщення їх у заборонених законом місцях.

Крім того, суддя не визначився і щодо того, розміщував Г. агітаційні матеріали чи політичну рекламу.

Правильним є мотивування судового рішення у такій справі.

Постановою від 31 березня 2016 р. Довгинцівський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області закриття справу щодо А. за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП через відсутність складу правопорушення.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення 25 березня 2016 р. близько 16 год. 30 хв. А. на автовокзалі в м. Кривому Розі розмістив на задньому склі автомобіля, який знаходиться у його користуванні, політичну рекламу з текстом «Я люблю Кривий Ріг. Я голосую за Особу_1», чим порушив порядок розміщення агітації, передбачений п. 6 ч. 9 ст. 60 Закону № 595-VIII.

Заслухавши А., дослідивши матеріали справи, суддя дійшов висновку, що в діях А. немає складу правопорушення за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП і зазначив таке.

Відповідно до ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП адміністративна відповідальність настає за порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або

**Результати розгляду справ про адміністративні правопорушення,
передбачені ст. 212¹⁴ КпАП (порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів
чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях)
за 2010—2016 рр. ****

		Роки						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Справ	перебувало на розгляді	7	1	219	9	34	112	31
	повернено	2	—	49	3	7	18	3
	у тому числі для належного оформлення	2	—	49	3	7	16	3
	розглянуто	5	1	168	6	26	91	25
	не розглянуто на кінець звітного періоду	—	—	2	—	1	3	3
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи	про накладення адміністративного стягнення	4	—	99	2	21	50	7
	про застосування заходів впливу	—	—	8	—	—	2	
	про закриття справи	1	1	61	4	5	39	18
	у тому числі у зв'язку:							
	зі звільненням від адміністративної відповідальності при малозначності вчиненого правопорушення	—	—	24	—	3	27	3
	з відсутністю події і складу адміністративного правопорушення	1	1	35	—	2	8	5
	із закінченням строків накладення адміністративного стягнення	—	—	—	4	—	3	10
усього	5	1	168	6	26	91	25	
Накладено адміністративних стягень (штраф)		4	—	99	2	21	50	7
Сума штрафу, грн	накладеного	340	—	10 779	170	1817	7022	2295
	сплаченого добровільно	—	—	4782	—	595	1275	85

** За даними судової статистики.

розміщення їх у заборонених законом місцях громадянином.

Як вбачається з протоколу про адміністративне правопорушення, А. порушив вимоги п. 6 ч. 9 ст. 60 Закону № 595-VIII. Однак, відповідно до цієї норми, забороняється розміщувати носії політичної реклами на зовнішній поверхні та всередині транспортних засобів громадського користування, у тому числі таксі, у приміщеннях та на будівлях станцій метрополітену, автобусних та залізничних вокзалів, портів та аеропортів. У протоколі про адміністративне правопорушення не вказано, що автомобіль А. використовувався як таксі.

Суддя правильно зазначив, що відповідно до ч. 3 ст. 68 Закону № 4061-VI політична реклама — це розміщення або поширення матеріалів передвиборної агітації за допомогою рекламних засобів. До політичної реклами належить

також використання символіки або логотипів партій—суб'єктів виборчого процесу, а так само повідомлення про підтримку партією—суб'єктом виборчого процесу або кандидатом у депутати видовищних чи інших публічних заходів або привернення уваги до участі у таких заходах партії—суб'єкта виборчого процесу чи певного кандидата у депутати. Реклама друкованих видань (газет, журналів, книг), інших товарів та послуг з використанням прізвищ чи зображень (портретів) кандидатів, назв чи символіки партій—суб'єктів виборчого процесу також є політичною рекламою.

Отже, розміщення на автомобілі тексту «Я люблю Кривий Ріг. Я голосую за Особу_1» у розумінні ст. 68 Закону № 4061-VI не можна віднести до політичної реклами.

Аналогічні протиправні дії були помилково кваліфіковані за ст. 212¹⁰ КпАП у такій справі.

Постановою судді Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 16 червня 2016 р. справу щодо Д. за ст. 212¹⁰ КпАП закрито за давністю накладення адміністративного стягнення.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення б березня 2016 р. близько 15 год. по вул. Лермонтова в м. Кривому Розі біля зупинки громадського транспорту Д. перебував за кермом таксі (транспортного засобу Daewoo Lanos), на задньому склі якого було наклеєно напис «Я люблю Кривий Ріг. Голосую за Особу_1», чим порушив обмеження щодо ведення передвиборної агітації, без вказівки, які саме обмеження, якими нормами виборчого законодавства такі обмеження передбачено і за яким складом ст. 212¹⁰ КпАП кваліфіковано протиправні дії.

У судовому засіданні Д. свою вину не визнав, пояснив, що йому не відомо, хто наклеїв на автомобіль зазначений напис і просив суд закрити провадження у справі у зв'язку з відсутністю в його діях складу правопорушення.

Отже, у судовій практиці виникають труднощі при розмежуванні понять «здійснення передвиборної агітації в місцях, заборонених законом» (ст. 212¹⁰ КпАП) та «порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів або розміщення агітаційних матеріалів у заборонених законом місцях» (ст. 212¹⁴ КпАП), що неприпустимо, оскільки вони регулюються різними правовими нормами.

Постановою судді Богородчанського районного суду Івано-Франківської області від 23 жовтня 2014 р. визнано винним Б. у вчиненні правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення Б. 23 жовтня 2014 р. біля 10 год. 20 хв. по вул. Шевченка в сел. Богородчани Івано-Франківської області на приміщенні Богородчанського виробничого житлового ремонтно-експлуатаційного підприємства розклеював агітаційні листівки за кандидата в народні депутати, і такі дії кваліфіковано як порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів. У суді Б. свою провину у вчиненому визнав і просив суворо не карати.

Розглянувши матеріали справи, суддя дійшов висновку, що в діях Б. є ознаки правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП, оскільки він розмістив агітаційні матеріали у забороненому законом місці.

Проте такий висновок не ґрунтується на даних протоколу щодо кваліфікації дій як пору-

шення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів.

Крім того, суддя мав мотивувати, чому він вважає листівки агітаційним матеріалом, зокрема необхідно було зазначити текст листівок і посылатися на статті 68—69 Закону № 4061-VI. Також зазначити норму закону, відповідно до якої виробниче житлове ремонтно-експлуатаційне підприємство є місцем, де заборонено розміщувати агітаційні матеріали.

Виникають труднощі у розумінні змісту складів правопорушень за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП і кваліфікації протиправних дій за ними. Зокрема, порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів громадянином (ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП) і розміщення агітаційних матеріалів у забороненому законом місцях громадянином (ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП), які регулюються різними правовими нормами.

Так, Ставищенський районний суд Київської області постановою від 28 грудня 2015 р. закрити справу щодо К. за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП у зв'язку з відсутністю складу правопорушення.

Відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення К. 17 жовтня 2015 р. порушив встановлений законом порядок розміщення агітаційних матеріалів та політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях, тобто помилково зазначено два склади правопорушення.

У суді К. вину свою не визнав, суду пояснив, що агітаційні плакати були розміщені у місцях, визначених рішенням виконавчого комітету Ставищенської селищної ради від 3 вересня 2015 р.

Перевіряючи матеріали справи, суд встановив, що у протоколі про адміністративне правопорушення не зазначено місце, час вчинення та не розкрито суть адміністративного правопорушення, зокрема, не зазначено, порушення розміщення яких саме агітаційних матеріалів та політичної реклами було допущено К., коли, в якому місці і не вказано місце розміщення таких матеріалів та реклами.

Враховуючи викладене та беручи до уваги, що в матеріалах справи немає оригіналів матеріалів передвиборної агітації (є лише фотокопія передвиборного плаката, а сам плакат як матеріал передвиборної агітації не вилучено зі складанням про це протоколу (ст. 265 КпАП) та не оглянуто (ст. 264 КпАП), суддя дійшов висновку про те, що в діях К. немає складу правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП.

Недоліком є також і те, що дії К. у протоколі кваліфіковано за двома складами правопорушення, що залишилось без уваги судді.

Як встановлено під час узагальнення судової практики, найпоширенішим недоліком і протоколів про адміністративні правопорушення, і постанов судів є відсутність посилання на норми виборчого законодавства, порушені проти-правними діями.

Так, постановою від 1 вересня 2016 р. Біловодського районного суду Луганської області притягнуто Д. до відповідальності за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення 22 червня 2016 р. близько 13 год. Д. у сел. Біловодська порушив порядок розміщення агітаційних матеріалів, зокрема на бігборді поряд з кафе встановив плакат агітаційного змісту, чим порушив рішення Біловодської селищної ради від 27 травня 2016 р.

Незважаючи на те, що ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП є бланкетною, суддя не зазначив, які норми виборчого законодавства порушено проти-правними діями.

Непоодинокими є випадки, коли одні й ті ж дії по-різному кваліфікують особи, що складають протоколи про адміністративні правопорушення, та судді, які потім розглядають матеріали таких справ.

Так, постановами від 3 серпня та 24 листопада 2016 р. Кіровський районний суд м. Дніпропетровська визнав Б. і Р. винними у розміщенні агітаційних матеріалів та політичної реклами у заборонених законом місцях, але у справі щодо Р. через збіг строку притягнення до відповідальності провадження закрит.

Із протоколів про адміністративне правопорушення вбачається, що Б. 14 липня 2016 р. о 12 год., а Р. 13 липня 2016 р. близько 23 год. розклеювали агітаційні листівки на стінах державної установи «Метрополітен», у м. Дніпрі на пл. Привокзальній, чим порушили порядок розміщення агітаційних матеріалів. Протокол про адміністративне правопорушення щодо Р. надійшов до районного суду після дооформлення 17 листопада 2016 р.

У протоколах дії Б. і Р. кваліфіковано як порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів без посилання на норму виборчого законодавства. Суддя, розглянувши матеріали справ, визнав Б. і Р. винними, але також не зазначив, відповідно до якої норми законодавства будівля метрополітену є забороненим для розміщення агітаційних матеріалів місцем.

Суддя правильно кваліфікував дії Б. і Р., однак необхідно було зазначити, що п. 6 ч. 9 ст. 60 Закону № 595-VIII приміщення та будівлі стан-

цій метрополітену визнані місцями, забороненими для розміщення носіїв політичної реклами.

Однак постає питання законності виходу суду за межі протоколу.

Спостерігається помилкова судова практика кваліфікації тих самих проти-правних дій за двома складами правопорушення.

Так, постановою від 21 грудня 2015 р. Печерський районний суд м. Києва визнав П. винною у порушенні порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщенні їх у заборонених законом місцях (два склади) за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП, але через малозначність правопорушення звільнив від відповідальності, обмежившись усним зауваженням.

Відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення 20 жовтня 2015 р. близько 17 год. 25 хв. П. на вул. І. Кудрі у м. Києві розповсюджувала (шляхом розклеювання) матеріали передвиборної агітації партії у забороненому для цього місці.

І протокол про адміністративне правопорушення, і постанова суду не містять посилання на норми виборчого законодавства, що були порушені. Крім того, суддя не визначив, за яким саме складом слід кваліфікувати проти-правні дії, і кваліфікував їх за двома складами, що є неправильним, а також не зазначив, які матеріали розміщувалися: агітаційні чи політична реклама.

Приморський районний суд Запорізької області постановою від 20 листопада 2014 р. притягнув В. до відповідальності за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП.

Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення 14 жовтня 2014 р. В. розмістив на маршрутному таксі наклейку із написом «Благодійний фонд Особи_2», чим порушив порядок розміщення агітаційних матеріалів, передбачений ч. 9 ст. 74 Закону № 4061-VI (один склад).

У суді В. пояснив, що розмістив наклейку на підставі договору з Особою_2, проте не знав, що цим порушує чинне законодавство. Провину визнав і висловив щире розкаяння.

Розглянувши матеріали справи, суд дійшов висновку, що в діях В. є склад правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП (порушення встановленого законом порядку розміщення агітаційних матеріалів чи політичної реклами або розміщення їх у заборонених законом місцях громадянином). Суддя зазначив два склади, що є неправильним.

Суддя мав мотивувати, чому напис на автомобілі вважає агітаційним матеріалом або політичною рекламою, та на якій підставі одночасно дії В. кваліфікує за двома складами правопору-

шення, так і не визначивши, за яким саме складом визнає особу винною.

Крім того, ч. 9 ст. 74 Закону № 4061-VI передбачено перелік місць, заборонених для розміщення політичної реклами, що суперечить іншим даним протоколу про адміністративне правопорушення у цій справі.

Постановами Васильківського міськрайонного суду Київської області від 15 жовтня 2012 р. В., П., З. та С. визнані винними у порушенні порядку розміщення агітаційних матеріалів, але через малозначність правопорушення на підставі ст. 22 КпАП були звільнені від відповідальності з оголошенням усного зауваження.

Згідно з протоколами про адміністративне правопорушення В., П., З. та С. 12 жовтня 2012 р. о 14 год. на вул. Леніна у с. Кодаки Васильківського району Київської області в порушення вимог Закону № 4061-VI розміщували агітаційні матеріали на парканах домогосподарств жителів села, хоча відповідно до рішення Васильківської районної ради таким місцем визначено пл. Леніна (біля будинку культури).

Однак у постановах суддя не зазначив, якими нормами Закону № 4061-VI передбачено вимоги, порушені В., П., З. та С., і зв'язок із ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП.

Крім того, Закон № 4061-VI не забороняє розміщувати агітаційні матеріали на парканах домогосподарств громадян. А районна рада може ухвалювати рішення щодо розміщення агітаційних матеріалів тільки стосовно об'єктів та територій державної та комунальної форм власності, а не щодо приватних будинків та приватних огорож (парканів) домогосподарств мешканців.

Стаханівський міський суд Луганської області постановами від 1 листопада 2012 р. притягнув до відповідальності Ч., П., М. і Л. за порушення встановленого законом порядку розміщення політичної реклами, але через малозначність правопорушення звільнив від відповідальності, обмежившись усним зауваженням.

Відповідно до протоколів про адміністративні правопорушення Ч., П., М. і Л. 17, 18, 19 жовтня розміщували політичну рекламу у забороненому законом місці — на балконі власної квартири.

У постанові суддя зазначив, що особи порушили встановлений законом порядок розміщення політичної реклами, однак не зазначив закон (статтю, частину), який було порушено.

За аналогічних обставин та дій Алчевський міський суд Луганської області постановою від 23 листопада 2012 р. притягнув до відповідальності К. за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП.

Відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення К. 27 жовтня 2012 р., напередодні дня голосування, о 10 год. на балконі власної квартири розмістила плакат із написом: «Особа_3 — наша надія», чим порушила ст. 70 Закону № 4061-VI, тобто порушила встановлений законом порядок розміщення політичної реклами (ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП).

У постанові суддя не мотивував, яким чином при розміщенні плаката на балконі К. порушила зазначену статтю, яку її частину і який зв'язок дій з розміщення плаката із нормами Закону № 4061-VI; на якій підставі текст напису вважає політичною рекламою.

Крім того, ст. 70 Закону № 4061-VI передбачено не порядок розміщення політичної реклами, а строки проведення передвиборної агітації, які дійсно були порушені К., але такі дії необхідно було кваліфікувати за ст. 212¹⁰ КпАП.

Ковельський міськрайонний суд Волинської області постановою від 22 листопада 2012 р. провадження у справі щодо Б. за ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП закрит через відсутність у його діях складу правопорушення.

Відповідно до протоколу про адміністративне правопорушення 23 жовтня 2012 р. о 13 год. Б. у м. Ковелі порушив встановлений законом порядок розміщення агітаційних матеріалів (ст. 74 Закону № 4061-VI), а саме розповсюджував передвиборні листівки у не встановлених законом місцях (ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП).

Закриваючи провадження у справі, суддя зазначив, що згідно зі ст. 251 КпАП доказами у справі є будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку встановлюється наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для вирішення справи.

Однак, оскільки матеріали адміністративної справи не містять будь-яких доказів розміщення Б. агітаційних матеріалів на будинках, у приміщеннях органів державної влади, органів місцевого самоврядування на порушення ч. 4 ст. 74 Закону № 4061-VI, суддя дійшов правильного висновку, що в діях Б. немає складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212¹⁴ КпАП.

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Вітаємо колег!

15 квітня виповнилося 85 років
судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженому юристу України

Омельяненко Галині Миколаївні.

Чверть століття вона працювала суддею,
зокрема двадцять років — у Верховному Суді України.

25 квітня
судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженому юристу України

Кияшку Анатолію Яковичу —

75 років.

Стаж його роботи на посаді судді становить 35 років,
16 з них — у Верховному Суді України.

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей.
За точність наведених у статтях даних, посилань
на нормативні акти й інші джерела відповідають
автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом голови
редакційної колегії з обов'язковим посиланням на
джерело

З попередніми номерами журналу (у форматі PDF)
можна ознайомитися на офіційному web-сайті
Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>
editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

відповідальний секретар
(44) 253–1683
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

Редактори:

А.В. Гончарук
К.С. Мусієнко
П.О. Мусієнко
О.І. Пархоменко (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

В.М. Горобченко
Фото:
Г.М. Безсмертна
П.О. Мусієнко
В.С. Негребецький

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»
вул. Сирецька, 38, кв. 1
м. Київ
04073
Телефон: (44) 468–3131
E-mail: istina_knigi@ukr.net

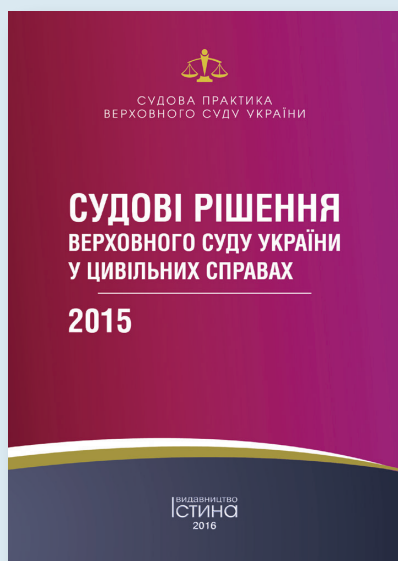
Віддруковано:

ТОВ «Наш формат»
просп. Миру, 7, кв. 45
м. Київ
02105
Телефон: (44) 353–8558

Підписано до друку 26.04.2017
Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 52.
Наклад 950 пр. Ціна договірна

Видавництво «Істина» пропонує:

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2015 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2016. — 804 с.

У збірнику вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті протягом 2015 року за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах з передбачених процесуальним законодавством підстав. Постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм права.

Видання розраховане на суддів, адвокатів, прокурорів, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться судовою практикою.

Право Європейського Союзу : Підручн. / За ред. Р.А. Петрова. — К., 2016. — 384 с.

Підручник «Право Європейського Союзу» розрахований на студентів, які тільки починають вивчати цю дисципліну. У ньому стисло та доступно характеризуються усі загальні елементи структури ЄС, компетенція та відмінності між інститутами ЄС. Автори знайомлять читачів з усіма елементами внутрішнього ринку ЄС та змістом і цілями Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

У виданні розглядаються мета, зміст і правове регулювання імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у правову систему України, статус громадян України на території держав-членів ЄС. Схеми сприяють наочному вивченню курсу. У книзі міститься стислий аналіз змін до конституційного устрою ЄС, запровадженого Лісабонським Договором.

**З приводу придбання книг
звертайтеся до видавництва «Істина»:
вул. Сирецька, 38, кв.1, м. Київ, 04073
Телефон: +380 (44) 468-3131;
<http://www.istina-books.com.ua>;
e-mail: istina_knigi@ukr.net**